

OM DEN SÅSOM SVENSKT KRIGS- BYTE I PRAG ÅR 1648 TAGNA S. K. »STORA RUBINEN».

AV NILS ZENZÉN.

I. INLEDNING.

När de svenska trupperna under *Hans Christoffer von Königsmarck* år 1648 kort före trettioåriga krigets avslutande genom Westfaliska freden överrumplade Prag och bl. a. plundrade kejserliga skattkammaren därstädes, föll som bekant ett oerhört rikt byte i deras händer. Däribland befann sig också en stor och, såsom man intill för några år sedan antagit, mycket värdefull ädelsten, som allmänt gått under namn av rubin. Denna dyrbarhet skänktes av *Königsmarck* till drottning *Kristina* och överfördes då till Sverige, men efter sin tronavsägelse pantsatte hon den i Holland. Efter hennes död inlöstes den av *Karl XI* och fördes åter till Stockholm, där den förblev till år 1777, då *Gustaf III* lät taga ut den ur kungliga skattkammaren och skänkte densamma till kejsarinnan *Katarina II* i Ryssland. År 1925 kunde den berömde mineralogen professor *A. Fersman* i Leninsgrad, vilken haft tillfälle göra en ingående undersökning av ädelstenarna i de ryska kronjuvelerna och därvid gjorde iakttagelser av synnerligen stort vetenskapligt värde och historiskt intresse, meddela, att den förmenta rubinen i själva verket endast var en ljusröd turmalin från Birma, vilken icke representerade något enastående i avseende på vare sig klarhet eller storlek (se Bilaga 22).

Sedan prof. *G. Aminoff* i Stockholm året därpå i en föreläsning redogjort för detta prof. *Fersmans* undersökningsresultat, kom förhållandet att bli omnämnt även i en svensk tidning (*Svenska Dagbladet* 27—31 okt. 1926), vilken likvisst betvivlade, att det verkligen kunde vara den av *Gustaf III* överlämnade stenen, som prof. *Fersman* varit i tillfälle att undersöka. Prof. *Aminoff* kunde emellertid genast uppvisa, att så dock i själva verket måste ha varit fallet. Docenten *Bengt Thordeman* hade nämligen fäst uppmärksamheten på att det här i Sverige fortfarande förvarades en år 1748 förfärdigad (och år 1865 från kungl. skattkammaren genom Kammarkollegium till Statens Historiska Museum överlämnad) modell av den »stora rubinen», och med tillhjälp av dels denna modell, dels en av intendenten vid Livrustkammaren i

Stockholm, frih. R. Cedersröm meddelad uppgift om vikten enligt en år 1695 förrättad vägning av den »stora rubinen» (Bilaga 10) gjorde prof. Aminoff ett försök att bestämma specifika vikten hos den av Gustaf III bortskänkta stenen. Resultatet (Bilaga 23) visade, att denna uppenbarligen icke kunde ha varit någon verklig rubin, men däremot med all sannolikhet just en turmalin (rubellit).

Av Svenska Dagbladets ovan citerade artiklar framgick, att det kända materialet av fakta rörande den ifrågavarande »stora rubinen» tydligen var ytterligt magert, och i betraktande av nomenklaturen i äldre tider för de röda ädelstenarna¹ framhöll jag i en, innan prof. Aminoff definitivt avgjorde saken, till Svenska Dagbladet inlämnad gensaga mot tidningens uttalanden, att det föreföll mig, som om ej något enda förhållande framlagts, vilket i verkligheten gäve berättigad anledning förmoda, att den av Gustaf III överlämnade stenen skulle ha blivit utbytt mot en annan. Trots det att mitt intresse för den »stora rubinen» nu sålunda i verkligheten redan är flera år gammalt, skulle jag dock nog aldrig själv ha gjort någon utredning av dess historia under den tid, då den var i svensk ägo, om icke bruksdisponenten fil. dr. Carl Sahlén föreslagit mig att skildra nämnda ryktbara ädelstens öden i »Med hammare och fackla». För ändamålet har jag sökt erhålla behövliga uppgifter genom studier i våra arkiv och bibliotek. För alla de goda uppslag vid letandet bland handlingarna och de värdefulla anvisningar, som jag därvid erhållit, må det vara mig tillåtet att på detta ställe bringa alla de tjänste-

¹ Såsom prof. Fersman år 1925 hade anledning påpeka vid beskrivningen av en till storleken enastående och ovanligt vacker ädel spinell i en av de ryska kejsar(inne)-kronorna, äro i de historiska uppgifterna om märkligare ädelstenar alla röda stenar vanligen sammanblandade, och under benämningen »rubiner» ingå ofta spineller eller röda turmaliner (se Bilaga 22). Det var i själva verket just för att lämna exempel på detta förhållande, som han omnämnde, huru det i verkligheten förhåller sig med den av Gustaf III till Katarina II skänkta »stora rubinen». Det kan kanske förtjäna erinras om att förhållandet varit likartat även med bl. a. vissa granater, t. ex. s. k. »svensk rubin». Sådan har jag sett omtalad exempelvis i räntekammarinventariet för år 1653 (Vol. I av skattkammarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv). Så småningom fick man klart för sig, att det i detta fall blott rörde sig om granat, och i räntekammarinventariet för år 1724 användas i överensstämmelse härmed om samma slags stenar beteckningarna »Swänsk Rubin eller Granat» och »Granat, tillförende Svensk Rubin kallad». Troligen brukades väl den ifrågavarande benämningen om granater från någon svensk eller åtminstone inom gränserna för det svenska väldet liggande fyndort. Jag känner dock icke någon inom det egentliga Sverige liggande sådan, som gärna skulle kunna komma i fråga, men däremot förefaller det mig rimligt, att det kan ha rört sig om de uppenbarligen tidigt uppmärksammade granaterna från Kitelä i Impilaks socken i trakten av Pitkäranta, N om Ladoga. Enligt A. E. Nordenskiöld (»Beskrifning öfver de i Finland funna mineralier», Helsingfors 1855, p. 101; jfr även F. J. Wiik, »Mineralanalyser utförda på Universitetets kemiska labo-

män i Riks- och Kammararkiven, Kammarkollegium samt Kungliga Biblioteket och Livrustkammaren i Stockholm, av vilkas erfarenhet jag under detta forskningsarbete dragit nytta, mitt varma tack. Likaledes ber jag att få värdsamt tacka dels bibliotekarien fröken *Sigrid Leijonhufvud* i Stockholm, dels ingenjör *G. Enderlein* på Åkerö, den förra för hennes benägna, viktiga upplysning, att *Carl Gustaf Tessin* i en av sina dagböcker gjort en anteckning om den »stora rubinen» (se Bilaga 20), och ingenjör *Enderlein* för hans älskvärda tillåtelse att få på Åkerö taga närmare del av nämnda dagboksanteckning och dessutom genomgå även andra handlingar i Åkeröarkivet, vilket visade sig innehålla också de i Bilagorna 17 och 18 återgivna, synnerligen upplysande handlingarna. Slutligen är jag även bruksdisponenten fil. d:r *Carl Sahlin* stor tack skyldig för de litteraturuppgifter, som han haft vänligheten meddela mig.

II. OM DEN »STORA RUBINENS» ÖDEN VID INTAGANDET AV PRAG SAMT OM DESS IDENTITET MED KEJSAR RUDOLF II:S RYKTBARA RUBIN.

I sina »Berättelser ur svenska historien» meddelar *Anders Fryxell* år 1838 bl. a. följande¹ om de skatter, som föllo i svenskarnas händer vid plundringen av Prag efter dess intagande år 1648:

ratorium, II», i Öfversigt af Finska Vet.- Soc. Förh. XXII, 1879—80, pp. 93—94, och *Otto Trüstedt*, »Die Erzlagerstätten von Pitkäranta am Ladoga-See», Helsingfors 1907, Bull. de la Comm. Géol. de Finlande, N:o 19, pp. 14, 17 och 50) äro dessa av utmärkt vacker, högröd färg. Att den i *Sigfrid Aron Forsius'* bekanta, omkring år 1613 författade, men först år 1643 i Stockholm tryckta »Minerographia», p. 98, förefintliga uppgiften, att rubin skulle finnas vid Kexholm, tydligen just måste avse de i Impilaks förekommande granaterna, har *A. E. Nordenskiöld* påpekat i »Ett blad ur de svenska naturvetenskapernas historia, I» (i Framtiden, utgifven af *Carl von Bergen*, Ny följd, Årg. 1, 1877, Stockholm, p. 28) och i sin minnesteckning över *A. F. Cronstedt* (Stockholms Dagblad, 1 april 1882). Uppgifter om »rubinen» därifrån återfinnas för övrigt även dels i den år 1741 tryckta upplagan (däremot ej i t. ex. den av år 1727) av *Johann Hübners* »Curieuses und reales Natur- Kunst- Berg- Gewerck- und Handlungs- Lexicon», där man på art. »Rubin» läser: »In der Provintz Kexholm in Finnland bey Kiddil, so an der Nord-Seite des Ladoga-Sees gelegen, soll auch ein Rubin-Bergwerck zu finden seyn», dels i *U. Fr. B. Brückmanns* »Abhandlung von Edelsteinen» (Braunschweig 1773, p. 92), som talar om att (visserligen mindre dyrbar) rubin bl. a. finnes vid Kexholm i Finland och vid Keddil vid Ladoga. — Huruvida några ännu bevarade granater bestämt kunna sägas höra till dem som förr benämnades »svenska rubiner», så att man genom en ingående jämförande undersökning av dem eventuellt skulle kunna komma till full klarhet om, varifrån de härstammade, är mig obekant.

¹ Del 8, Stockholm 1838, pp. 43—44.

Und welchen Lohn erhielt Ottowalsky? Wir erfahren denselben, sowie die grossen Verluste einzelner Prager Herren aus einem Briefe dto. Prag, 1. August:

»Dass Gen. Wittenberg von der alten Stadt ab- vnd ^{Nr. 95.} sich nach Königssahl gewendet, alda sein Hauptquartier genommen, ist gewiss; Gen. Königsmarck aber bawt vnd verwartht sich vff der Kleinen seithen starkh, massen bereits aufm Ratschin abschneidt verfertiget, so vber die Moldau in die Alt Stadt allein vber 1000 Feuer-Kugeln geworfen worden, vnd hat man auf der Kleinen Seithen alle häusser geblündert vnd keines, als des Cardinals von Harrach, Fürst von Lohkowitz vnd grav Trautmannsdorffer Präsidenten verschonet, auch den Keyasl. Schatzmeister Herrn Misseron bey betrohung der Folder genöthiget alles, was im Schaz seye, anzuzeigen, vnd solle der Cardinal $\frac{m}{50}$. Burggrav von Martiniz $\frac{m}{40}$ vnd andere

Herrn zu 30 — 20 — u. $\frac{m}{10}$ Reichsthaler nach advenant zur rancion bezahlen; die Clöster seint zwar auch visitirt, aber noch nicht angelegt worden. So hat bemelter Königsmarck vnterschiedliche beüthen am baaren gelt vnd Kleinodyen bekommen, Herr Colloredo soll 12 Thonnen vnd Graven von Zwerbi wittib 2 Thonnen golts, der Herr Postmeister $\frac{m}{18}$ Dukaten, der Graf von Tschernin ein Kisten voll Rosinobl (Goldmünzen) verlohren haben. Die Kleinodyen seint vmb ein schlechts gelt hinweggeben worden, wie dan ein Ring 80 ~~777~~ 6000 Rthl. werth gewesen, welchen ein Mussquetirer bekommen vnd ein Reutter vmb 5 Rthr., der Reutter einen Officier vmb 20 Rthr. vnd diesser dem Königsmarck vmb 1000 Reichsthaler sambt einem pferdt verkaufft, gleichermassen auch mit andern Kleynodien geschehen. Nach 3 tagen als hat man aussgerufen, dass kein Soldat von Kleinodyen Niemandts anderst als seinem Officier verkaufen solle. Der Kayserliche Hoffhandelstmann auss Leipzig hat $\frac{m}{40}$ Rthlr. wah-

Fig. 1. Fotografi av p. 307 i *Dudiks* arbete »Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650» (1879). — Sidan visar *Dudiks* redaktion av större delen av brevet i fig. 2, bl. a. berättelsen om den dyrbara ringen. Se texten p. 90.

»En soldat hade kommit öfver en ring, som infattade en ovanligt dyrbar rubin. Han sålde den till en ryttare för fem riksdaler; denne till en officer för tjugu riksdaler; denne till *Königsmarck* för tusen riksdaler och en ridhäst; *Königsmarck* förärade den slutligen till drottningen. Den ansågs vara värd 6,000 riksdaler.»

Fryxell citerar ingen auktoritet för denna historia, men av allt att döma grundar den sig nog i väsentlig mån på ett av *Beda Dudík* längre fram (1879) publicerat,¹ på Riksarkivet i Stockholm befintligt brev från Prag av den 1 aug. 1648, även om *Fryxell* icke *direkt* skulle ha hämtat huvudinnehållet av sina uppgifter ur nämnda handling, liksom han i varje fall måste ha gjort ett mycket viktigt, genom inflytande av någon annan källa tillkommet tillägg till uppgifterna i brevet, nämligen att en rubin var infattad i ringen (att *Fryxell* avsåg den »stora rubinen», framgår av andra ställen i hans »Berättelser»). Den i detta sammanhang av intresse varande delen av brevet i *Dudík*s redaktion av detsamma återfinnes i fig. 1. Omedelbart efter orden »wie dan ein Ring» låter *Dudík* först talet »80» och sedan ett mystiskt tecken följa, vilket gav mig intryck av att kanske kunna vara tecknet för någon viktsenhet. Då jag emellertid ej kunde komma till någon rimlig tydning av detsamma, beslöt jag att gå till den av *Dudík* angivna källan, som jag efter hans anvisningar återfann i »Commissariernes i Osnabruck och andre betientes ankomne brief de Anno 1648. II. Pars.», fol. 597, på Riksarkivet. Jag fann därvid, att det ifrågavarande stället i texten råkat bliva oriktigt återgivet av *Dudík* och att hans »80» i stället borde läsas »so» samt att det i *Dudík*s redaktion av handlingen därefter följande underliga tecknet i själva verket blott var en med flera streck överstruken bokstav. För att i det följande ej behöva hänvisa till *Dudík*s textredaktion, som även på andra ställen ej går fri från anmärkningar, utan i stället kunna referera till själva originalhandlingen, återgiver jag, i fig. 2, även denna senare i fotografi. Man ser, att det tydligen icke rör sig om något originalbrev, utan i stället om en avskrift, i vilken både adressatens och avsändarens namn utelutits. Avskriften, som dock icke särskilt angivits vara en sådan och som vimlar av förkortningar, vilka lösts upp av *Dudík*, har, av det förhållandet att döma, att talrika andra avskrifter m. fl. handlingar i volymen visa denna stil, väl snarast utförts på de svenska fredsunderhandlarnas kansli.

Att den i det bekanta verket »*Theatrum Europæum*» år 1652 publicerade berättelsen om den i Prag tagna dyrbara ringen² återfinnes i det nyss nämnda

¹ *B. Dudík*, Schweden in Böhmen und Mähren 1640—1650. Wien 1879, pp. 307—308.

² *Theatrum Europæum*, Th. 6, Franckfurt am Mayn 1652, p. 328.

brevet från Prag av den 1 aug. 1648, påpekade *Dudik* redan år 1852,¹ ehuru han ej publicerade ordalydelsen av detta senare förrän år 1879. Framställningen i »Theatrum Europæum» är fri från de felaktigheter, som vidlåda *Dudiks* redaktion av brevet, och till tjänst för dem som kanske ha svårt för att utan vidare läsa brevtextern i fig. 2 återgiver jag här berättelsen även så som den förekommer i »Theatrum Europæum»:

»Es ist nicht zu beschreiben, was diss Orts [= Prag 1648] an lauterer Baarschafft für ein unsäglicher Verlust geschehen: anderer köstlichen Mobilien vnd Kleinodien zugeschweigen. Vnter anderm wird überschrieben, es habe ein gemeiner Mussquetirer einen Ring, den man 6000 Thal. werth gehalten, bekōmen, welchen er nachmals auss Vnverstand einem Reutter vmb 5. Reichsthal., der Reutter solchen einem Officirer vmb 20 Thal. vnd dieser hinwiederumb dem H. General von *Königsmarck*, vmb 1000 flor. vnnnd ein Pferd verhandelt; dergleichen auch mit andern Jubelen geschehen.»

Pufendorf, vars historia om trettioåriga kriget utkom på latin 1686 och på tyska 1688, har visserligen också några rader om den i Prag tagna ringen, men ej heller hos honom förekommer något om att en rubin skulle ha varit infattad i denna. Den latinska upplagan av *Pufendorfs* arbete har jag visserligen ej granskat, men i den tyska har jag i ifrågavarande hänseende blott kunnat finna följande:² »Die Edelgesteine verkaufften die Soldaten um ein geringe Geld. Unter andern verkauffte ein Musqveterirer einen Ring, welcher 6000. Rthlr. kostete, vor 5. Rthlr.»

Varken ett äreminne från 1600-talet över *Hans Chr. Königsmarck*, vilket jag sett, ej heller en levnadsteckning av anonym författare över honom från 1718³ tyckes innehålla något om vare sig den i Prag tagna »ringen» eller den »stora rubinen». Den första (direkta) uppgift om den »stora rubinens» äventyr vid intagandet av Prag, som jag nu kunnat påträffa, återfinnes fastmer i *Chr. J. Brehmers* akad. avh. år 1733 om de svenska riksregalierna, där han nämner, att kammarrådet *Arvid Hägerflycht* i Stockholm omtalat för honom, att ifrågavarande sten av oskattbart värde tagits i Prag av en svensk

¹ *B. Dudik*, Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte. Im Auftrage des hohen mähr. Landesausschusses im Jahre 1851 unternommen und veröffentlicht. Brünn 1852, p. 54.

² *Samuel von Pufendorf*, Sechs und Zwanzig Bücher Der Schwedisch- und Deutschen Kriegs-Geschichte Von König Gustav Adolfs Feldzuge in Deutschland an, Biss zur Abdanckung der Königin Christina . . . Aus dem Lateinischen in die hochdeutsche Sprache übersetzt . . . Franckfurt am Mayn und Leipzig 1688. Senare avdelningen (14.—26. böckerna), p. 448.

³ *Leben Und Thaten Des Generals Von Königsmarck*, Aus geheimen Nachrichten gezogen. Berlin 1718.

ryttare («ab equite quodam Sveco»), som sedan sålde den till *Königsmarck* för en ringa penningssumma (se Bilaga 12).¹

Nästa mig kända framställning av huru *Königsmarck* kom i besittning av den »stora rubinen» är den som förekommer i *C. R. Berchs* »Skåde-penningar» 1777, där denne senare något utökad den hos *Brehmer* förekommande uppgiften och säger:² »Den namnkunnige Rubinen i Kongl. Räkenskammaren, köpte *Königsmarck* för några Riksdaler af en Ryttare (glad att för en sten kunna hålla sig lustig i flera dagar) och skänkte honom till Drottningen».

Från tiden mellan det att *Berch* år 1777 meddelade denna uppgift och *Fryxell* år 1838 lämnade sin i det föregående återgivna berättelse, känner jag ingen relation om den »stora rubinens» öden vid intagandet av Prag. *Fryxell* nämner ju visserligen intet om källorna för sin skildring, men även om jag här därför måste lämna oavgjort, huruvida han i själva verket, såsom det nog annars förefaller, är den förste, som lagt till den »stora rubinen» i berättelsen om den dyrbara ring, som togs i Prag, anser jag dock, att det avgörande steget i rätt riktning blivit taget, i och med det att nämnda »rubin» blivit satt i förbindelse med ifrågavarande »ring». Enligt min uppfattning är dock denna »ring» endast en förvanskning av »rubin», varjämte jag håller för troligt, att den i berättelsen förekommande värdeuppgiften »6,000» (riksdaler) bör läsas som »60,000» (dukater).

I och för sig är det väl intet annat än vad man kan vänta sig, att på det okontrollerade ryktets vingar spridda uppgifter mycket snart väsentligt förvanskas, och jag skulle också vilja hålla för mycket möjligt, att den förmodade metamorfosen av en »rubin» till en »ring» och »60,000» till »6,000» skulle kunna ha tillgått på så sätt. Emellertid kan det ju icke bortresoneras, att såsom fotografien i fig. 2 visar, avskrivaren av originalbrevet från Prag av den 1 aug. 1648 har haft en del besvärligheter och råkat ut för små missöden just i det avsnitt av berättelsen om »ringen», där denna själv omnämnes och dess värde anges. Kanske den antagna förvanskningen därför minst lika väl kan förmodas ha tillkommit i brådskan vid avskrivandet eller på

¹ I bilagorna finnas här och var bevisligen oriktiga uppgifter, som dock i regel torde vara allt för påtagliga för att behöva särskilt påpekas. Ett sådant fall ha vi egentligen i *Brehmers* påstående i det nyss citerade arbetet, att det skulle ha varit *Otto Wilhelm von Königsmarck*, som köpte rubinen och överlämnade den till drottning *Kristina*, under det att det i verkligheten var *Otto Wilhelms* fader, *Hans Christoffer*, som gjorde detta.

² *C. R. Berch*, Namnkunniga svenska herrars och fruars skåde-penningar afritade och i koppar stukade; med bifogade lefvernes-beskrifningar. Förste och andre Flocken. Stockholm 1777, p. 266.

grund av svårigheter att på detta ställe få klart för sig, vad som egentligen stod i originalbrevet. Huru lätt fel insmyga sig vid avskrivning av handlingar, därpå utgör *Dudiks* återgivande (fig. 1) av brevtexen i fig. 2 ett det allra bästa exempel.

För att klargöra, varför jag måste anse de ovan angivna förslagen till ändring i *Fryxells* skildring motiverade, skall jag nu redogöra för vad man känner om kejsar *Rudolf II:s* ryktbara rubin, med vilken den i Prag 1648 tagna »stora rubinen» av allt att döma är identisk.

Elisabet av Österrike (1554—92), dotter till kejsar *Maximilian II*, äktade år 1570 konung *Karl IX* av Frankrike. Änka 1574, återvände hon år 1575 till Österrike. Hennes fader levde då ännu, men dog året därpå och efterträddes av sin son *Rudolf II*. Denne för sitt stora intresse för konst och vetenskap bekante kejsare († 1612) regerade som konung i Böhmen 1576—1611. Han residerade i Prag, där han hopbragte berömda samlingar och vid sitt hov emottog och fäste framstående konstnärer och vetenskapsmän, i vilket hänseende det kan vara tillräckligt att erinra om astronomerna *Tyge Brahe* och *Kepler*.

Åtminstone en intresserad mineralog fanns också vid *Rudolf II:s* hov, nämligen denne senares livläkare, *Anselm Boetius de Boot*.¹ Denne utgav år 1609 ett mycket bekant arbete, »*Gemmarum et lapidum Historia*»² (ädelstenarnas och stenarnas historia), sin tids förnämsta handbok om ädelstenar, vilket han dedicerade till sin herre och kejsare. Häri lämnas den uppgiften (se fig. 3), att *Rudolf* efter sin ovannämnda syster *Elisabet* ärvt en stor rubin, vilken *Boetius de Boot* kallar »*Cæsaris rubinus*», d. v. s. kejsarens rubin. Han säger den vara en verklig rubin eller karbunkel, stor som ett mindre hönsägg, och han tror icke, att det finnes någon större i Europa. Han säger sig ha hört uppgivas, att den en gång blivit inköpt för 60,000 dukater, men han anser dess verkliga värde vara mycket större, ja, möjligen så stort, att den bör betecknas som ovärderlig.

Någon avbildning eller närmare beskrivning på »kejsarens rubin» lämnar *Boetius de Boot* tyvärr icke, ej heller uppgift om, huruvida den var slipad eller oslipad. Färgen uttalar han sig icke om. De av honom för verklig rubin angivna kännetecknen tvinga visserligen icke på något sätt till antagandet, att »kejsarens rubin» skulle ha varit mörkröd till färgen, såsom ju de värdefullaste rubinerna böra vara enligt vår uppfattning, men man

¹ Enligt *J. C. Poggendorffs* »*Biographisches- literarisches Handwörterbuch*» (Bd 1, Leipzig 1863) dog *Boetius de Boo(d)t*, som var född i Brügge, omkr. år 1634.

² *Anselmus Boetius de Boodt*, *Gemmarum et lapidum Historia*. Hanoviae 1609.

skulle nog icke ha väntat sig, att den varit nästan rosafärgad, såsom dock måste ha varit fallet, om den, såsom knappast synes kunna betvivlas, verkligen är identisk med den i Prag 1648 tagna »stora rubinen». Denna senare betecknas redan i handlingar från 1650-talet icke såsom en verklig (orientalisk) rubin, utan som en »rubin balais», och dess färg angavs år 1748 av hovjuveleraren *F. Bergh* i Stockholm vara »Sub Rosa» (se Bilaga 18). Redan om man tager tillbörlig hänsyn till bl. a. det parallellfall, som det sätt

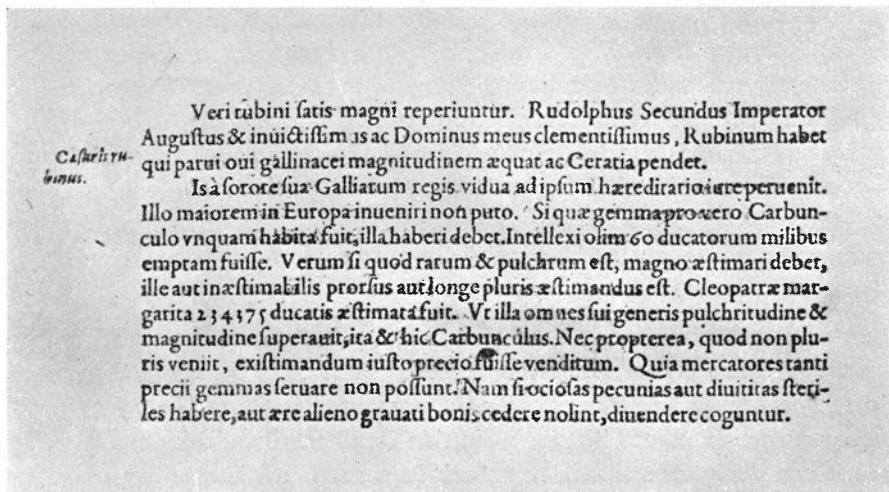

Fig. 3. Fotograf av en del av p. 72 i originalupplagan 1609 av *Boetius de Boots* »Gemmarum et lapidum Historia», visande hans beskrivning av och uttalanden om »kejsarens rubin» (»Cæsaris rubinus»). — Se texten p. 93.

utgör, på vilket den berömde ädelstenskännaren *Tavernier*, längre fram på 1600-talet omnämnde tre st. hans härskare, konung *Ludvig XIV*, tillhöriga »rubin balais», synes mig emellertid det egentligen överraskande i ett förhållande av det nyssnämnda, anmärkningsvärda slaget fullkomligt försvinna. *Tavernier*, hos vilken man icke tyckes finna »kejsarens rubin» alls omnämnd, säger nämligen i sina anmärkningar rörande de största och vackraste diamanter och rubiner, som han sett i Europa och Asien:¹

»Ces grands Monarques de l'Asie ne sont les seuls au monde qui soient en possession de belles pierres, & je n'ay vû de si grands rubis dans tous les trônes du Grand Mogol, comme sont ceux dont l'on voit la figure au N:o 7.

¹ *Jean Baptiste Tavernier*, Les six voyages de ... Seconde partie. Suivant la Copie. Imprimée à Paris. 1679, p. 376.

182 Des Pierres & Pierreries,

bis, & à moitié saphirs, que les Indois appellent Nilacandi, comme saphir-rubis.

Il se trouue de véritables rubis assez grands.

Rodolphe II. Empereur Auguste, & tres inuincible, & mon Seigneur tres-clement a vn rubis, qui

Le rubis esgale la grosseur d'un petit œuf de poule, & pèse de César. carats.

Iceluy luy est tombé par heritage de sa sœur, veſue d'un Roy de France. Je ne pense pas que dans l'Europe il s'en puisse trouuer vn plus gros. S'il y a iamais eu quelque pierre precieuse, qui ayt passé pour escarboucle, celle-là le deuroit estre. J'ay apriſ qu'autrefois il auoit esté a chepté soixante milles ducats. Mais si ce qui est beau, & rare doit estre estimé de grande valeur, celuy-là ou il est tout à fait inestimable, ou bien il doit estre estimé beaucoup plus. La perle de Cleopatre fut estimé 234375. ducats; comme ceste perle a surmonté en beauté; & en grandeur toutes celles de son genre, ainsi cét escarboucle. Et quoy qu'il n'ayt pas esté vendu dauantage, il ne faut pas inferer, qu'il ayt esté vendu à son iuste prix. Parce que les Marchands ne peuuent pas garder des pierres precieuses de si grand prix. Car ils sont contraincts de les vendre, de peur de conseruer des sommes d'argent oysesées, & des richesses steriles, ou de peur de faire banqueroute estans chargés de debtes.

Fig. 4. Fotografi av större delen av p. 182 i den franska översättningen (»Le parfait ioaillier») av år 1644 av *Boetius de Boots* »Gemmarum et lapidum Historia.» — Översättaren har här gjort »kejsarens rubin» (»Cæsaris rubinus») till »Cæsars rubin».

Se not 1 p. 96.

8. & 9. qui appartiennent à nostre Grand Roy le plûs puissant & le plus magnifique en toute manieres de tous les Roys de la terre.»

Av denna framställning måste man väl närmast få det intrycket att det är verkliga (orientalska) rubiner, som *Tavernier* talar om, men på den tillhörande planschen läser man följande såsom hänvisning till de av honom i citatet omnämnda figurerna, vilka visa, att de ifrågavarande, oslipade ste-

narna torde ha varit av ungefär samma storleksordning som »kejsarens rubin»: »Voisi la forme des trois Rubis bales, qui sont a sa Majesté, chacun se voit de deux costés».

Förutom detta parallellfall till det sätt, på vilket *Boetius de Boot* rosar »kejsarens rubin», har man även att lägga märke till att *Boetius de Boot* av allt att döma aldrig varit i tillfälle att närmare undersöka sistnämnda sten. Detta får nämligen nog anses mycket bestämt antydast av det förhållandet, att han icke synes ha känt till ens absoluta vikten på den. Hans text (se fig. 3) visar ju uttalandet: »ac Ceratia pendet» d. v. s. »och väger karater», och av detta förhållande kan man nog icke undgå att få det intrycket, att han i sitt manuskript varit tvungen att lämna en lucka för antalet karat i vikten. Den felande uppgiften har han kanske hoppats erhålla före tryckningen, vilket dock icke synes ha blivit fallet, om nu tydningen av det anmärkta förhållandet i övrigt är riktigt.¹

Med hänsyn dels till att det sålunda åtminstone ser ut som om *Boetius de Boot* icke genom närmare prövning förvässat sig om att »kejsarens rubin», såsom han dock uppgiver, verkligen var en sannskyldig (orientalisk) rubin, dels till övriga ovan anförda omständigheter, synes man mig icke vara berättigad att lägga mycken vikt vid hans ifrågavarande påstående,² utan i

¹ *Boetius de Boots* »Gemmarum et lapidum Historia» utgavs, med en del av *Adrianus Toll*, läkare i Leyden, gjorda tillägg, i nya upplagor därstädes (Lugduni Batavorum) 1636 och 1647. I båda dessa återfinnas *Boetius de Boots* ursprungliga uppgifter om »kejsarens rubin» i oförändrad form. År 1644 utkom i Lyon också en fransk översättning av arbetet under titeln »Le parfait ioaillier, ov histoire des pierreries». Då man av *Boetius de Boots* redogörelse för »kejsarens rubin» nog närmast får det intrycket, att *Elisabet av Österrike* erhållit denna ädelsten under den tid på 1570-talet, då hon var drottning i Frankrike, var jag intresserad av att få se, om den franska editionen möjligen kunde innehålla några tillägg eller anmärkningar till *Boetius de Boots* framställning. Så visade sig visserligen icke vara fallet, men däremot framgick det, att den franske översättaren i sin strävan att åstadkomma en noggrann översättning råkat göra »Cæsaribus rubinus», d. v. s., såsom jag översatt det, »kejsarens (*Rudolf II:s*) rubin» till något så fint som »Cæsars rubin». Man kan konstatera denna av ett visst kuriositetsintresse varande omständighet i fig. 4, liksom det med tillhjälp av återgivandet där av texten i den franska översättningen för mången kanske blir lättare att förstå *Boetius de Boots* i fig. 3 återgivna superlativa lovord om »kejsarens rubin».

² I detta sammanhang kanske jag får erinra om *Olof Granbergs* på ett ingående studium stödda uttalande i »Kejsar *Rudolf II:s* konstkammare och dess svenska öden» (Stockholm 1902), p. 18, om ifrågavarande konstkammare: »I stället för att — jag talar i detta arbete endast om konstsakerna i egentlig mening — innehålla idel dyrbarheter och mästerverk, bestod den, såsom vi skola finna, endast af ett fåtal arbeten af rang, men af mycket undermåligt, som mer vittnade om kejsar *Rudolfs* samlarevurm än om utprägladt god smak».

stället tvungen medgiva, att hans beskrivning icke får anses såsom något bevis emot att »kejsarens rubin» är samma sten som den i Prag 1648 tagna »stora rubinen», alias rubelliten, om nu denna identitet tyckes framgå av andra förhållanden. Väl troligen på grund av det redan på förhand osannolika i att en verklig rubin av ädelstenskvalitet skulle uppnå den ganska betydliga storlek, som »kejsarens rubin» uppgives ha haft, synes för övrigt redan *Buffon*, som dock tydligen icke hade kännedom om vart denna senare kunde ha tagit vägen, ha ansett, att den icke torde ha varit någon verklig rubin. Han omnämner den, om jag tytt hans framställning rätt, såsom en »rubin balais».¹

Vi övergå nu till att se efter, vilka omständigheter som direkt tala för att det bör ha varit just »kejsarens rubin», som sedan blev vår »stora rubin» och slutligen överlämnades till *Katarina II*. Intet av de tryckta verk, som avhandla ädelstenar, torde visserligen ha vetat något om denna identitet — i annat fall skulle förhållandet säkerligen ha anmärkts i *Max Bauers* utmärkta, stora »Edelsteinkunde»,² i vilket arbete båda stenarna finnas omnämnda omedelbart efter varandra såsom exempel på i Europa åtminstone förr förefintliga ovanligt stora och vackra verkliga rubiner — men i en av *C. G. Tessins* dagböcker finner man dock en anteckning, som visar, att denne, när han (år 1758) kommit att läsa en tydligen på *Boetius de Boots* uppgifter grundad redogörelse för *Rudolf II:s* »rubin», fick den bestämda övertygelsen, att det måste vara just denna, som då låg förvarad i Kungl. Räntekammaren i Stockholm (se Bilaga 20). *Tessin* ansåg, att de två omständigheterna, att denna senare sten blivit tagen i Prag och var »den största rubin man wet i Europa» kunde anses vara tillräckliga bevis »i ett mål af så ringa wigt». Kanske det dock icke behöver anses alldeles överflödigt att se efter, huruvida även andra den »stora rubinen» rörande förhållanden leda till den av *Tessin* angivna slutsatsen.

Huru mycket den »stora rubinen» väger, det veta vi, men för »kejsarens rubin» saknas, såsom vi sett, meddelande om vikten. På grund av *Boetius de Boots* uppgift, att sistnämnda »rubin» var stor som ett mindre hönsägg, synes man dock kunna bestämt säga, att den i varje fall måste ha haft ungeför samma dimensioner som den »stora rubinen». Dennas storlek framgår av fig. 5 (se längre fram, p. 132).

Vidare må påpekas det uttalande, som kanslipresidenten greve *Bengt Oxenstierna*, ledaren av Sveriges utrikespolitik under senare delen av *Karl XI:s* regering, gjorde i rådet den 30 okt. 1694, nämligen (se Bilaga 6) att den »stora rubinen» »af Keijssarne *Ferdinandis* och *Maximiliano*» blev

¹ *Buffon*, *Historie naturelle des minéraux*. T. 4. Paris 1786, pp. 297—298.

² Leipzig 1896, p. 305.

»skattad för inestimabel och hafwa tå både Judar och andre kloke Juvelerare warit tilsammans honom att värdera». Ablativformen »*Ferdinandis*» tyckes visa att minst två kejsare med namnet *Ferdinand(us)* haft en så hög uppskattning av den »stora rubinen», och under sådan förutsättning måste uttalandet bl. a. gälla endera av *Ferdinand II* eller *Ferdinand III*, eventuellt båda två. Bägge hörde som bekant till de kejsare, som följde efter *Rudolf II*. Bland dennes efterträdare finna vi å andra sidan ingen *Maximilian*, utan den av *Oxenstierna* åsyftade kejsaren med detta namn måste av allt att döma ha varit *Rudolf II:s* fader *Maximilian II* (för den händelse icke *Oxenstierna* i själva verket menat »*Rudolf II*», men råkat säga »*Maximilian*»). *Maximilian II* levde ju, såsom jag p. 93 anmärkt, ännu när hans dotter *Elisabet* återvände från Frankrike, och skulle sålunda mycket väl kunna ha låtit göra ett försök att värdera hennes »rubin», även om hon erhållit denna först i Frankrike. Om därför redan han och längre fram även *Ferdinand II* eller *Ferdinand III* haft med den »stora rubinen» att göra, blir det naturligtvis ytterst sannolikt, att också *Rudolf II* måste ha haft detta. I så fall kan man nog icke komma ifrån, att den av *Oxenstierna* åsyftade »stora rubinen» måste vara identisk med »kejsarens rubin».

Av stort intresse är, att det av *Oxenstiernas* uppgift förefaller framgå, att de av en eller flera av de nyssnämnda kejsarna om värdet tillfrågade sakkunniga därom sannolikt ej lämnat någon bestämd uppgift, utan i viss mån undvikande svarat, att den »stora rubinen», alias rubelliten vore »inestimabel». Sådana obestämda svar erhöles i varje fall, när stenen skulle värderas i Amsterdam på 1690-talet. De erfarna juvelerare i Amsterdam, som då gjorde en uppskattning av värdet på de av drottning *Kristina* pantsatta juvelerna med anledning av ifrågasatt inlösen för *Azzolinis* räkning skola enligt e. o. envoyén *Nils Lillieroots* uppgift »ej hafwa understådt sig» att värdera den »stora rubinen» (se Bilaga 5), och de värderingsmän, som *Karl XI* 1694 sände till Amsterdam, nämligen riksvärdien *Anthoni Grill* och juveleraren, inspektoren *Israel Carlsteen* i Stockholm, synas visserligen ha medgivit, att den »stora rubinen» borde anses vara mycket värdefull (»oskattbar») men kunde heller icke närmare bestämma värdet (se Bilaga 6 och p. 109).

Den nyssnämnde *Nils Lillieroots* år 1694 till *Karl XI* gjorda uttalande, att den »stora rubinen», förutom det att den »hålles före wara den största och sköneste som finnes till i världen», även vore »mycket nampnkunnig» (se Bilaga 5), är också en uppgift, som måste sägas peka rakt på »kejsarens rubin». Bortsett från de tre av *Tavernier* omnämnda, i det föregående omtalade »rubin balais», som voro i *Ludvig XIV:s* ägo och här ej kunna komma i fråga, känner jag åtminstone för närvarande ingen annan i Europa befint-

lig »rubin» än *Rudolf II:s*, som i slutet på 1600-talet kunde sägas vara särskilt ryktbar. Namnkunnig var emellertid obestriddigen denna senare. Det är sålunda icke nog med att den höjes till skyarna av *Boetius de Boot*, vars »*Gemmarum et lapidum Histora*» utgått, såsom vi ovan sett, i tre latinska och en fransk upplaga under förra hälften av 1600-talet, utan sedan hade hans uppgifter om den återgivits i tryck även av andra. Sålunda hade den av allt att döma omnämnts i en engelsk och en tysk upplaga av ett arbete om huvudsakligen ädelstenar av engelsmannen *Thomas Nicols*. Den tyska översättningen utkom 1675 och den engelska originalupplagan tydligen efter år 1661.¹ Därjämte hade, såsom *C. G. Tessins* förutnämnda dagboksanteckning 1758 visar (Bilaga 20), *Boetius de Boots* uppgifter om *Rudolf II:s* rubin i tryck funnit omnämnande åtminstone även i den franska tidningen eller tidskriften »*Mercure*» för januari 1681.

Denna mera ingående granskning av de föreliggande uppgifterna har sålunda fört till samma resultat som det redan *Tessin* på sin tid angav såsom uppenbart. I vad som publicerats av ännu bevarade förteckningar över innehållet i den Rudolfinska konstkammaren i Prag² torde emellertid, åtminstone för så vitt jag vid en hastig genomläsning kunnat finna, »kejsarens rubin» icke vara upptagen. En av dessa förteckningar (från år 1621), publicerad av *J. Chmel* och *Olof Granberg*, säges vara »*Verzeichnüß Derjenigen Sachen, so auff dem Königlichen Prager Schlosz, in der Römischen Kayserlichen Mayestät Schatz- und Kunst cammer befunden worden, wie volgett*», och i den sålunda av allt att döma med konstkammaren oupplösligt förbundna skattkammaren borde det väl också ha varit, som den »stora rubinen» legat förvarad. På de ställen i dessa kataloger, där ädelstenar överhuvudtaget finnas upptagna, tyckes det emellertid åtminstone i regel endast ha rört sig om oinfattade sådana. Den »stora rubinen» visar sig, såsom av ett flertal av de bland bilagorna till denna min uppsats publicerade handlingarna från senare hälften av 1600-talet framgår, ha haft en guldinfattning, när den några år efter intagandet av Prag pantsattes av drottning

¹ Jag har visserligen icke sett någon av dessa båda upplagor, men de finnas emellertid omnämnda i samma arbetes 2:a tyska upplaga (*Thomas Nicols*, *Beschreibung der Steine sowol edel als Gemeine . . . aus dem Englischen ins Teutsche übersetzt durch Johann Langen. Culmbach 1734*). — Den 1:a tyska uppl. av 1675 lär ha haft titeln »*Edelgestein-Büchlein, oder Beschreibung der Edelgesteine*». I 2:a uppl. omnämnes *Rudolf II:s* »rubin» p. 64.

² *Joseph Chmel*, *Die Handschriften der k. k. Hofbibliothek in Wien. Bd 2. Wien 1841, pp. 1—12*. — *B. Dudík*, *Die Rudolphinische Kunst- und Raritätenkammer in Prag. — Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhalten der Baudenkmale. Jahrg. 12. Wien 1867, pp. XXXIII — XLIV*. — *Olof Granberg*, *Kejsar Rudolf II:s konstkammare och dess svenska öden. Stockholm 1902*.

Kristina, och med all sannolikhet hade den denna infattning redan under den tid, då den låg i kejsrerliga skattkammaren i nyssnämnda stad. Över sådana juveler har det kanske funnits en *särskild* förteckning. I förteckningarna från 1652 över drottning *Kristinas* konstkammare i Stockholm,¹ vilken till mycket betydlig del bestod av föremål från Rudolfinska konstkammaren i Prag, är den »stora rubinen» i likhet med andra egentliga juveler tydligen icke heller upptagen, fastän det nog är antagligast, att *Königsmarck* redan före den tiden överlämnat den till henne (se även p. 101).

Ehuru den »stora rubinen» sålunda säkerligen torde ha haft en guldfattning redan när den togs i Prag, är det dock, på grund av stenens storlek och med hänsyn till att den i stort sett var att beteckna som oslipad, ej gärna möjligt att tänka sig, att den skulle ha hört till vad vi i sådant sammanhang mena med en ring, nämligen en fingerring. Det är därför som själva ringen enligt min åsikt måste försvinna först och främst ur *Fryxells* i början av detta kapitel omnämnda berättelse. Detaljerna i hans redogörelse äro, såsom av det föregående framgår, tydligen tagna ur avskriften av brevet från Prag av den 1 aug. 1648, och om *Fryxell*, såsom troligt är, gjort rätt i att sätta den »stora rubinen» och »ringen» i förbindelse med varandra, blir det tydligen nödvändigt att uppfatta »Ring» i nämnda handling (fig. 2) som en felskrivning för eller i varje fall förvanskning av »Rubin».

Om så icke vore fallet, måste man få det intrycket, att t. ex. *Königsmarck* icke skulle ha låtit andra veta något om sitt förvärv av ett så ryktbart och, enligt vad man förmenade, ytterligt dyrbart föremål i Prag som den i sitt slag enastående stora »kejsarens rubin», alias den »stora rubinen», under det att han och kanske även andra av de i berättelsen i brevet agerande haft många detaljer att förtälja om de underbara öden, som en blott tiondelen så dyrbar, och, för så vitt man vet, ej alls särskilt märklig ring haft, vilken han också förvärvat. Ett sådant förhållande verkar naturligtvis ganska osannolikt, vilket icke kan annat än stärka förmodandet, att det verkligen är just den »stora rubinen», som avses i det ifrågavarande brevet. Att ringens värde uppgives till 6,000 Rthr, under det att *Boetius de Boot* säger »kejsarens rubin» ha blivit betald med 60,000 dukater, torde ej få anses vara något motskäl av nämnvärd tyngd. Huru lätt »60,000» genom en felskriv-

¹ [*Polycarpus Crumbügel*, adlad och frih. *Cronhielm*], Inventarium Oppå Alle Dhe Rariteter Som Finnas vthi H: K: M:ttz Wår Allernådigste Drottningis Konst-Kammar Deels Ifrån Prag Komne: Deels vpkiöpte och Deels Forärte. Giort Anno 1652. Handskr., Kungl. Bibl. i Stockholm. — [Densamme], Inventaire des raretez qui sont dans le cabinet des antiquitéz de la serenissime reine de Suede fait l'an 1652. Handskr., Kungl. Bibl. i Stockholm. — Om författarskapet till dessa inventarier se *Olof Granberg*, Raphaël Trichet Du Fresne och Johan Leijoncrona. Personhistorisk Tidskrift, Årg. 22, 1921, pp. 190 och 202.

ning eller dylikt blir »6,000», exemplifieras i *U. Fr. Brückmanns* i det föregående redan omnämnda »Abhandlung von Edelsteinen» 1773. Han säger där p. 93: »Es soll die Königin *Elisabeth von Oesterreich*, dem Kaiser *Rudolph* ihrem Bruder, einen Rubin hinterlassen haben, welchen man den Namen Carfunkel gegeben hat, der die Grösse eines Eyes soll gehabt haben und 6000 [!] Ducaten ist geschätzt worden». Vidare lämnar *Dudiks* i fig. 1 reproducerade text ett exempel på en förvanskning av namnet på myntenheten, i det att tecknet för »Florin» i brevavskriften i fig. 2 av honom återgivits med »Reichsthaler». I *Fryxells* berättelse om »ringen» är »florin» också utbytt mot »riksdaler».

III. DEN »STORA RUBINEN» ÖVERLÄMNAS AV KÖNIGSMARCK TILL DROTTNING KRISTINA, OCH HON PANTSÄTTER DENSAMMA JÄMTE ANDRA JUVELER I HOLLAND, VARVID DEN BETECKNAS SOM EN »RUBIN BALAIS».

Året efter det att *Königsmarck* kommit över den »stora rubinen» i Prag, synes han ha genom *Magnus Gabriel de la Gardie* erhållit en påstötning om att till drottning *Kristina*, som då redan erhållit en mängd av de föremål, som förvarats i den kejsrerliga skatt- och konstkammaren i Prag, överlämna bl. a. även den »stora rubinen». *Dudik*, som år 1852 antytt detta förhållande, meddelar i det sammanhanget, att han i Kammarkollegii arkiv i Stockholm funnit ett den 25 juni 1649 daterat brev från *Königsmarck* till *de la Gardie*, i vilket den förre meddelar, att han icke har något emot att låta drottning *Kristina* få den »stora rubinen», särskilt som ingen annan än hon kunde anses värdig att bära densamma och hon dessutom hade medel i sin hand att i gengäld kungligt belöna honom (se Bilaga 1). När överlämnandet av den »stora rubinen» till henne ägde rum, är kanske visserligen icke närmare känt, men antagligast är nog, att det icke dröjde så länge därmed. Förmodligen skedde det väl i varje fall före *Kristinas* kröning år 1650, kort efter vilken *Königsmarck* (år 1651) av henne erhöi grevevärdighet.¹

¹ Att det icke torde vara något att fästa sig vid, att den »stora rubinen» ej finnes upptagen i inventarierna 1652 för *Kristinas* konstkammare, har jag redan omnämmt. Likaledes kan det icke anses vara av någon betydelse, att den ej heller återfinnes i räntekammarinventariet för år 1653 (Vol. 1 av skattkammarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv i Stockholm). Däri finnas överhuvudtaget inga mera värdefulla ädelstenar eller juveler upptagna. I den förut (p. 91) omtalade levnadsteckningen över *Königsmarck* från år 1718 publiceras ett brev till denne från *Kristina*, daterat Stockholm den 3 juli 1653, i vilket hon tackar för gåvan av ett sällsynt och dyrbart föremål, men detta behöver naturligtvis ej alls ha varit den »stora rubinen».

När *Kristina* år 1654 nedlade kronan och begav sig utomlands, hörde den »stora rubinen» till de dyrbarheter av skilda slag, som hon tog med sig. I Antwerpen bodde hon i ett hus som tillhörde en mycket rik portugisisk jude, *Don Garcia de Yllan*, som hon i början av samma år antagit till sin resident och som tydligen fick försträcka henne behövliga penningmedel.¹ Finanserna sköttes av hennes intendent, *Johan Philip Silfvercrona*.² När hon i sept. 1655 skulle anträda sin resa till Italien, pantsatte hon enligt *Burenstam* sina diamanter och smycken för att bestrida kostnaderna för dels den förestående färden, dels dyrbara presenter.³ *Burenstam* hänvisar till »Secrétariat d'Espagne, fol. 92. (Archives royales, à Bruxelles)» såsom källa för sina uppgifter och omnämner, att dessa pantsatta smycken inlöstes av *Karl XI*. De av *Burenstam* citerade handlingarna har jag ej sett, men hans redogörelse stämmer med vad handlingar i den till Riksarkivet i Stockholm för några år sedan överlämnade delen av *Kristinas* arkiv i det Azzoliniska familjearkivet berätta. Av en avskrift av en Bryssel den 21 sept. 1655 dagtecknad skuldsedel erfara vi, att *Garcia de Yllan* då ej längre var i livet. *Kristina* erkänner sig bl. a. vara skyldig hans arvingar en summa på något mer än 45,000 riksdaler mot 6¹/₄ % årlig ränta och mot hypotek av en mängd hennes lösören. *Don Fer[di]nando de Yllan* (kanske son till den avlidne *Garcia de Yllan*) anföres såsom *Kristinas* nye resident. Av andra av de ifrågavarande handlingarna erfara vi, att man för att få pengar till *Kristinas* dyrbara avskedsprenter och till hennes resa m. m. blev tvungen att sända *Melchor dias Rezis* till Amsterdam för att hos hrr *Juan de Paz* och *Andrez de Azevedo* belåna ett antal juveler för 10,000 riksdaler mot 6 % årlig ränta. Kort därpå ökades detta lån med ytterligare 2,000 riksdaler. Den »stora rubinen» befann sig bland de sålunda år 1655 pantsatta juvelerna. Den omnämnes såsom en druvformad »rubin balais», som jämte sin guldfattning vägde nära 2 uns, och på ett ställe antydes, att den stod i pant även för *Kristinas* skuld till *Garcia de Yllans* sterbhus. De om densamma använda uttrycken i de på än franska, än spanska, än italienska skrivna handlingarna äro: »vn grand Ruby balais en forme dun Resin pezant environ deux onces qui est affecte a la debte des heritiers»; »Un rubis Balais en forme de raisin lequel avec l'or pese deux onces legerement»; »Pri-

¹ [*Carl Burenstam*], *La reine Christine de Suède à Anvers et Bruxelles 1654—1655*. Bruxelles 1891, p. 8.

² *Burenstam*, l. c., pp. 17 och 19. — *Johan Philip van Bommert*, adlad och adopterad *Silfvercrona* 1642; svensk resident i Holland 1650; kommerseråd och residerande kommissarie därstädes 1668; överdirektör vid Stora Sjötullen i Stockholm; † därstädes 1702 (enl. *G. Anrep*, Svenska adelns ättar-taflor. Tredje afd. Stockholm 1862).

³ *Burenstam*, l. c., p. 116.

merante vn Ruby balais en forma de Razimo pezante dos oncas poco menode»; »Primeramente un Rubi balais en forma de Rasimo que con el oro pesa dos oncas escasas»; »Il Robino grande et bello».

Den på italienska utskrivna, odaterade förteckning på *Kristinas* juveler (»Memoria de le Gioie di S:M:»), varur den sista frasen tagits, upptager först c:a 39 st. juveler, som äro värderade i »rd» (riksdaler). Därefter följa några vilkas värde ej står angivet, och främst bland dessa står den »stora och vackra rubinen».

Enligt ett odaterat, egenhändigt koncept av *Kristina* till fullmakt (anagl. från år 1657) för hennes intendent *Silfvercrona* att inlösa hennes pantsatta dyrbarheter, tyckes hon ha undantagit sina i Amsterdam pantsatta juveler (»exemptes les pierreries engagees a Amsterdam»).

Greve *Johan Gabriel Stenbock* lämnade i rådet den 30 okt. 1694 den uppgiften (se Bilaga 6), att drottning *Kristina* pantsatte sina juveler i Amsterdam, när hon företog sin resa till Sverige år 1660. Det synes emellertid icke finnas någonting som antyder, att hon någonsin löste in dem efter pantsättningen år 1655; tvärtom måste innehållet i det i Bilaga 2 återgivna notarial-instrumentet av juli 1663 sägas praktiskt taget helt utesluta möjligheten av att hon gjort det. Vid detta tillfälle övertog den judiske bankiren *Johan Nunes Henriques* (el. *Henriquez*) i Amsterdam *Fernando de Yllans* m. fl. personers fordran hos drottning *Kristina*. Till fordringsägarna betalade han skuldens dåvarande belopp, 48,401 riksdaler, motsvarande 117,342 floriner (gulden), och i pant mottog han av de förut nämnda *Juan de Paz* och *Andrez de Azevedo* drottning *Kristinas* till dem överlämnade juveler, vilka enligt den däröver upprättade förteckningen omfattade 40 st. nummer. Något värde för de enstaka föremålen i samlingen angavs icke. Överlämnandet skedde i närvaro av *Johan Philip Silfvercrona*, varigenom det kunde intygas, att de av *Nunes Henriques* övertagna juvelerna voro desamma, som drottning *Kristina* förut pantsatt till *Fernando de Yllan* m. fl. (jfr Bilaga 4).¹

I sina »Mémoires concernant *Christine*» nämner *Arckenholtz* endast några få ord om de av *Kristina* i Holland pantsatta juvelerna. Han lämnar den i överensstämmelse med det här förut sagda överensstämmande uppgiften,² att dessa »étoient en dépôt chez le Banquier *Henriques* pour quarante-huit

¹ Ovan omnämnda handlingar i den till Riksarkivet i Stockholm överlämnade delen av drottning *Kristinas* av Sverige arkiv i det Azzoliniska familjearkivet i Empoli-Vecchio återfinnas där i dels »Kronologiskt ordnad brevserie. I. 1655—1657», dels »Economica. Juvelerna i Holland».

² *J. Arckenholtz*, *Memoires concernant Christine reine de Suede*... T. 4. Amsterdam & Leipzig 1760, p. 275.

mille écus, dont l'Inventaire général se trouve dans les *Miscellanea Historica* Ms. de *Christine*, p. 366. & c. à Rome».¹

Vid *Johan Nunes Henriques'* död övertog hans son *Jacob* faderns fordran hos drottning *Kristina*. Det var av denne *Jacob Nunes Henriques*, som *Karl XI* inlöste de pantsatta juvelerna. I sitt brev från Haag av den 10 mars 1694 till *Karl XI* nämner e. o. envoyén *Nils Lillieroot* (se Bilaga 4), att *Jacob Nunes Henriques* hade ett brev från drottning *Kristina*, i vilket hon förklarar sig tillfredsställd med att *Henriques* hade »inlöst» juvelerna. *Lillieroot* tyckes ha till *Karl XI* översänt en avskrift av *Kristinas* ifrågasvarande skrivelse, men denna kopia har åtminstone f. n. ej kunnat återfinnas. Möjligen är det *Kristinas* koncept till detta brev, som avses i *Arckenholtz'* uppgift om förefintligheten av ett brev av juli 1667 från *Kristina* till *Nunes Henriques*.²

Längre fram — den 4 april 1676 (se Bilaga 3) — erhöll även drottning *Kristinas* resident i Hamburg, den bekante *Manuel (Emanuel) Teixera*, panträttighet i de hos hans sväger (se Bilaga 4) *Jacob Nunes Henriques* pantsatta juvelerna. Visserligen blevo dessa aldrig inlösta av *Kristina*, men hon synes dock ha vid vissa tillfällen, åtminstone i slutet av april 1688 (jfr Bilaga 7), betalat ränta på skulden.

IV. KARL XI INLÖSER DE I HOLLAND AV DROTTNING KRISTINA PANTSATTA JUELERNÄ.

Den 9 april (g. st.) 1689 avled drottning *Kristina* i Rom. I sitt testamente utsåg hon som bekant kardinal *Decio Azzolini* till sin universalarvinge. *Karl XI* och kurfursten av Brandenburg hotade emellertid med anspråk på arvet. Två månader efter *Kristinas* frånfälle dog också kardinalen, efterlämnande såsom arvtagare sin brorson, markis *Pompeo Azzolini*. Kort därpå lär kardinal *Azzolinis* sterbhus ha lagt kvarstad på *Kristinas* i Amsterdam pantsatta juveler. I envoyén greve *Gabriel Oxenstiernas* frånvaro meddelade dåvarande svenska legationssekreteraren *C. G. Frisendorff* i Haag *Karl XI* i ett brev av den 20/30 juli 1689,³ att »Öfwerste *Wellingh* (tydl.

¹ Förste arkivarien *E. L. Nygren* har haft vänligheten meddela mig, att *Arckenholtz* förmodligen icke haft tillgång till de delar av *Azzoliniarkivet*, som nu befinna sig i Rom och Stockholm, utan endast till det parti därav, som slutligen hamnat i Montpellier. Det torde vara i denna senare del, som *Kristinas* av *Arckenholtz* omnämnda manuskript »*Miscellanea Historica*» bör vara att söka.

² *Arckenholtz*, l. c., p. 282.

³ Riksarkivet: *Hollandica*. Legationssekreteraren *Frisendorffs* journal, registratur, ankomma brev m. m. 1688—1692.

den längre fram så bekante *Mauritz Wellingk*) hade från Hamburg under rättat *Frisendorff* därom och framhållit, att denne borde å *Karl XI:s* vägnar vidtaga liknande åtgärd, enär detta säkerligen stode i överensstämmelse med konungens önskan. *Frisendorff* sade sig också ha efterkommit denna *Wellingks* uppmaning och den 15/25 juli låtit genom kommissarien *Bärle* i Amsterdam lägga kvarstad på juvelerna.

Under hävdande av att juvelerna hade tillhört svenska kronan gillade *Karl XI* i ett brev av den 31 juli 1689 till *Frisendorff*¹ dennes förfarande. Någon fullständig redogörelse för huru ärendet angående inlösen av de pantsatta juvelerna sedan utvecklade sig, skulle redan på grund av utrymmes-skäl här ej kunna givas. I regel endast de för sammanhanget och speciellt den »stora rubinens» historia viktigaste omständigheterna komma i det följande att finna omnämmande. Enligt *Karl XI:s* brev av den 9 okt. 1689 till *Frisendorff*² borde denne resa till Amsterdam för att tala med *Henriques* och söka få en förteckning av denne över vad *Kristina* pantsatt hos honom. *Karl XI* sade sig ha redan tidigare erhållit en sådan lista, vilken uppgivits härröra från *Teixera* i Hamburg. Väl förmodligen en avskrift därav över-sändes till *Frisendorff*, som borde först söka få en förteckning av *Henriques* och jämföra båda, innan han framvisade den, som härrörde från *Teixera*.

Utav ett brev av den 13 nov. 1689 från *Karl XI* till envoyén greve *Gabriel Oxenstierna*³ själv framgår att det fanns grundad anledning befara, att det kunde komma att bli en vidlyftig process om de pantsatta juvelerna. Någon sådan ville *Karl XI* emellertid ej inlåta sig på; »Men hwad sielfwe prætensionen anlangar, så påståå I altijd, at Wij däruthinnan äre befogade, reserverandes Oss Wår Rätt: Om så hända skulle, att arresten [= kvarstaden] härigenom blefwe frucktlööss, må det änteligen därpå ankomma».

Mot slutet av år 1690 gjorde spanske e. o. envoyén *Manuel Coloma* i Haag å *Pompeo Azzolinis* vägnar en hänvändelse till vederbörlig myndighet i Holland att få juvelerna till sig utlämnade mot betalning av kapitalskulden jämte ränta. I det på holländska utskrivna »mandement beträffande Juvelerne i Amsterdam», som »Justitiehovet» i Holland med anledning därav utfärdade,⁴ förekommer också en förteckning över de pantsatta juvelerna, främst bland vilka märkes en »Robijn balaijs met tacken: Wegende met het

¹ Nyss anf. handl.

² Samma nyss anf. handl.

³ Riksarkivet: *Oxenstierna af Croneborg*. Kongl. Maj:ts bref till Grefve *Gabriel Thureson Oxenstierna* 1689—1691. 17. Tidöo Samling.

⁴ Riksarkivet: *Hollandica*. Legationssekreteraren *Frisendorffs* journal, registratur, ankomne bref m. m. 1688—1692.

gout schaers twee Oncen», d. v. s. en »rubin balais» med utväxter (jfr fig. 5), jämte guldets vägande knappa två uns. *Karl XI* gav då (24 dec. 1690) *Gabriel Oxenstierna* befallning¹ inlämna ett memorial till generalstaterna, vari bl. a. skulle framhållas, att *Karl XI* ännu ej erkänt *Azzolini* såsom auktoriserad arvinge efter drottning *Kristina*. Vidare skulle hävdas, att juvelerna varit överlåtna till henne endast för hennes livstid, varför anspråk gjordes på dem för Sveriges konungs och kronas räkning.

År 1691 förflyttades greve *Gabriel Oxenstierna* till England, och i hans ställe utsågs till e. o. envoyé i Haag den bekante framstående diplomaten *Nils Lillieroot*. Genom den nyssnämnda framställningen till generalstaterna hade *Karl XI* tydligen lyckats få till stånd ett uppskov med avgörandet av frågan om vem som skulle få lösa in de pantsatta juvelerna. Den polske agenten *Mollo* i Haag tyckes ganska snart ha å *Azzolinis* vägnar hänvänt sig till *Lillieroot* i ärendet, varom denne underrättade *Karl XI*, men först i april 1693 erhöll *Lillieroot* några förhållningsorder.² Till en början borde undersökas, om magistraten i Amsterdam kunde genom någon sin åtgärd undandröja den stora svårighet att komma till en slutlig uppgörelse, som låg däri, att — såsom *Lillieroot* säger i ett sitt brev till *Karl XI* av den 29 april 1693³ — »Juden [*Henriques*] will hafwa sin säckerheet genom någon laglig Act, att där med förswara sig moot *Assolini* som hafwer hans Revers händer emellan». I början av år 1694 ansåg sig *Lillieroot* också ha äntligen kommit så långt, att han trodde sig kunna utfå juvelerna, när pengarna betalades till *Henriques* och *Teixera*, vilken senare ju också hade panträttighet. *Lillieroot* anhöll därför i skrivelse av den 13/23 jan. 1694,⁴ att *Karl XI* ville giva honom order, huru han skulle göra, »ty det kan ej tåla mehra något upskåf, antingen måste Juvelerna försällias, eller öfwerlåtas åth *Assolini* som biuder derföre penningar, och har brukat många stämplingar att förhindra mitt ansöckiande på Eders Kongl. Maj:ts vägnar». Härpå svarade *Karl XI* den 30 jan. 1694,⁵ att han nog vore benägen att inlösa juvelerna, och utvägar att anskaffa de behövlige penningmedlen tycktes också förefinnas. Emellertid var det vissa punkter, som han först ville ha närmare utredda, innan han alldeles släppte sina betänkligheter att sig »uti det wärcket inlåta». I sin i Bilaga 4 återgivna skrivelse av den 10 mars 1694 lämnade så *Lillieroot* de närmare upplysningar, som *Karl XI* äskat.

¹ Riksarkivet: *Oxenstierna af Croneborg*. Kongl. Maj:ts bref till Grefve *Gabriel Thureson Oxenstierna* 1689—1691. 17. Tidöo Samling.

² Riksarkivet: *Hollandica*. K. Maj:ts bref till Env. *Lillieroot* 1691—1696. Kopior.

³ Riksarkivet: *Hollandica*. *Lillieroots* bref 1693.

⁴ Riksarkivet: *Hollandica*. *Lillieroots* bref 1694.

⁵ Riksarkivet: *Hollandica*. K. Maj:ts bref till Env. *Lillieroot* 1691—1696.

Då likvisst intet ytterligare besked i ärendet erhöles från denne, vände sig *Henriques* till några av magistratens ledamöter i Amsterdam och försäkrade sig om deras bistånd, varefter han hade tänkt, säger *Lillieroot* i sitt brev till *Karl XI* av den 14 juli 1694,¹ »ingifwa en skrift och påstå att honom måtte tillåtas att antingen emoot betallning updraga Juwelerne åth *Assolinij* eller dem låta värdera och försällia». *Lillieroot* erhöles kunskap härom, men säger sig fåfångt ha försökt uppehålla *Henriques* längre. *Lillieroot* fann sig då nödsakad att handla på eget initiativ och ansvar och ansåg sig därvid vara gynnad av det förhållandet, att den förutnämnde *Mollo*, *Azzolinis* fullmäktig, på en tid avrest till Frankrike. Då *Lillieroot* bl. a. fann, att hans åtgöranden ej tvingade *Karl XI* att fullfölja saken, om denne ville draga sig ur spelet, ingav han den 7/17 juli 1694 ett memorial till generalstaterna, av vilka — liksom av »Stat:ne af Holland såsom af Judens rätta öfverheet» — beslut genast fattades i saken. Av detta framgick, såsom *Karl XI* framhöll i sin skrivelse från Kungsör den 30 juli 1694 till Statskontoret,² »at dhe på samma jouveler för detta lagde arrester skole lössgifwas och ingen wara närmare at lösa dem änn Wij emot pantskillingsen erläggande». Statskontoret fick i uppdrag att bl. a. meddela, vem som kunde utses att närvara vid värderingen av juvelerna, enär *Lillieroot* anhållit, att särskild person därtill skulle utses och instrueras.

Det blev i verkligheten ej en, utan två personer, nämligen riksvärdien *Anthoni Grill*³ och juveleraren inspektoren *Israel Carlsteen*⁴ i Stockholm, vilka utsågos till att besiktiga och värdera de pantsatta juvelerna. Efter det att Statskontoret den 21 aug. utfärdat instruktion för dem⁵ och de den 31 aug. utkvitterat det dem tilldelade reseanslaget,⁶ avreste *Grill* och *Carlsteen*

¹ Riksarkivet: *Hollandica*. *Lillieroots* bref 1694.

² Riksarkivet: Statskontorets Arkiv. Hufvudarkivet, E. ser. 1: a. Kungl. bref 1694 april—okt.

³ *Anthoni (Anton) Grill d. y.* (son till *Anthoni (Anton) Grill d. ä.*, som inkallades till Sverige från Amsterdam 1658, blev riksvärdie 1659 och dog 1675), guldsmed i Stockholm, riksvärdie efter fadern, men tillträdde åtminstone lön först med året 1681; avsked 1702; † 1703 i Stockholm (enl. *J. A. Almquist*, Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637—1857, Stockholm 1909).

⁴ Det är ännu outrett, men i varje fall ej osannolikt, att denne *Israel Carlsteen* kan ha varit identisk med en för sina stora samlingar av bl. a. mineral i slutet av 1600- och början av 1700-talet bekant stockholmare med åtminstone samma efternamn.

⁵ Statskontorets brev till Kungl. Maj:t den 3 sept. och bilagan Lit. A. till det av den 22 okt. 1694 (Riksarkivet: Statskontoret till Kungl. Maj:t 1694).

⁶ Kammararkivet: 1694 års Räntekammarbok, pp. 394—395 och verifikation fol. 3816.

den 3 sept. 1694 från Stockholm till Holland.¹ Ur deras instruktion må anföras mom. 3: »Sedan måste hwart stycke noga och wäl antäknas ock beskriwfas huru det är beskaffat, huru högt det wid pantsättningen blifwit wärderat och hwad hwart stycke i synnerheet i anseende till desse tiders valeur kan med säkerheet wara wärdt, så at Kongl. Maj:t härutinnan må hafwa något wist at tillgå».

Sedan *Grill* och *Carlsteen* framkommit till Amsterdam, förrättade de den 3 okt. 1694 hemma hos *Jacob Nunes Henriques* värderingen av de pantsatta juvelerna (se Bilaga 6). Därvid var även *Lillieroot* närvarande (se Bilaga 5), uppmanad därtill av ej blott *Karl XI*, utan även Statskontoret. Originalt till deras redogörelse för förrättningen har jag trots mycket letande tyvärr ej kunnat återfinna,² men av rådsprotokollet för den 30 okt. 1695, varav sistnämnda bilaga utgör ett utdrag, tyckes dock med full säkerhet framgå, att värderingsmännen ej haft något att invända mot den vid pantsättningen i mitten på 1650-talet gjorda bestämningen av den »stora rubinen» såsom en »rubin balais», utan även själva använt den beteckningen.

¹ Kamreraren *Teuterströms* memorial ang. *Grills* och *Carlsteens* reseräkning, närslutet Kammarkollegii protokoll för den 14 febr. 1696, fol. 551 (Kammararkivet).

² Det var daterat Amsterdam den 6 okt. 1694 (se Bilaga 6) och översändes av *Grill* och *Carlsteen* till Statskontoret, som lät det såsom bilaga medfölja sitt brev till Kungl. Maj:t av den 22 okt. 1694 (Riksarkivet: Statskontorets Arkiv. Hufvudarkivet. B:a. Registratur. 1694 sept.—dec.). I Statskontorets registratur infördes därvid ingen avskrift av ifrågavarande bilaga, som ej heller återfinnes tillsammans med själva originalet av brevet. I kungl. kansliet har originalet till *Grills* och *Carlsteens* berättelse tydligen använts vid utskrivningen av rådsprotokollet för den 30 okt. 1694. Kanske originalhandlingen sedan återgått till Statskontoret? Sommaren 1695 var (i presidenten greve *Fabian Wredes* frånvaro) statskommissarien *Wallrave* därstädes i tillfälle att till dåvarande kanslirådet *Piper* överskicka en »Copia af Inventario» i anledning av ett Kungl. Maj:ts brev av den 18 juli 1695, att »Specification på de inlöste Saker efter Drottning *Christina*, uti Holland, skall med nästa påst till Kongl. Maj:t (*Karl XI* befann sig då på Kungsör) öfwerskickas» [Riksarkivet: Statskontorets Arkiv. Hufvudarkivet. A:a. Protokoll 1695 (17 aug.)]. Ej heller vid det tillfället inflöt någon avskrift av den sända förteckningen i Statskontorets registratur. — En annan möjlighet vore kanske, att *Grills* och *Carlsteens* berättelse gått förlorad i t. ex. kansliet antingen vid slottsbranden 1697, då även detta skall ha förstörts (*Fryxells* »Berättelser», 20, 1853, p. 230), eller tidigare. Enligt ett bevarat koncept till ett brev av den 19 juni 1695 från någon av tjänstemännen i kungl. kansliet till *Lillieroot* skulle listor på de vid det tillfället sedan någon tid inlösta juvelerna då ha befunnits vara förlagda [Riksarkivet: Acta Miscellanea C.—L. »Jouveler (Cronones) utsatte af dr *Christina*»]. Om det rörde sig om av *Lillieroot* insända förteckningar, är det dock tänkbart, att dessa i verkligheten ej voro förlagda, utan funnos närslutna de *Lillieroots* handlingar rörande inlösen av juvelerna, vilka då — första gången; se vidare p. 117 — just reviderades i Kammarrevisionen (Kammarrätten).

Något visst värde på ifrågavarande ädelsten kunde de ej angiva. Om rådsprotokollet, såsom är sannolikt, ordagrant återgiver deras uttalanden om den »stora rubinen», ha de om denna, som man för dem uppgivit »wara den största Rubin i hela werlden», dock dels sagt, att den »för des ogemehne storlek är inestimabel», dels talat om dess »oskattbara värde». Att de voro fullt medvetna om att en »rubin balais» måste taxeras mycket lägre än en verklig (orientalisk) rubin av motsvarande storlek, kan ej på minsta sätt betvivlas. Även en »rubin balais» bör emellertid, om den — såsom man i detta fall förmenade vara förhållandet — är större än alla andra »rubiner», av vilket slag det vara må, således även den allra dyrbaraste sorten, kunna med ett visst berättigande betecknas som »inestimabel» eller oskattbar. Jag anser mig i det hänseendet blott behöva hänvisa till ett kammarrådet frih. C. von Otters uttalande i sin artikel »Riksregalier» i Nordisk Familjeboks 2. uppl. (1916), där han om våra äldre regalier säger, att »som oersättliga äro de i själfva verket oskattbara».

Tager man tillbörlig hänsyn till de omständigheter, som *Lillieroot* påpekade i sitt brev av den 13/23 okt. 1694 angående den av *Grill* och *Carlsteen* förrättade värderingen (se Bilaga 5), måste nog dessa senares taxering av och uttalanden om övriga 39 nummer sägas visa, att det väl aldrig kan bliva tal om annat än att värdet av de pantsatta föremålen (även bortsett från den »stora rubinen») skäligen kan anses ha uppgått till åtminstone det belopp, som erfordrades för att återfå dem. Man torde därför icke rättvisligen kunna säga, att Sverige i och för sig gjorde någon dålig affär, när man beslöt sig för inlösen, särskilt om man, liksom man då gjorde, tager hänsyn till det affektionsvärde för Sverige, som de pantsatta sakerna måste sägas ha haft. Att det å andra sidan måste hävdas, att Sverige i realiteten icke alls gjorde någon så lysande affär, som år 1694 särskilt den »stora rubinen» gav anledning till att hoppas (se Bilagorna 4, 5 och 6), beror dock icke i så hög grad på de förhållanden, som röra just denna ädelsten eller juvel, utan förnämligast på att de ur kulturhistoriska och andra synpunkter säkerligen mycket viktiga och intressanta, återvunna föremålen icke behållits i svenska kronans ägo. I varje fall kan man icke lasta *Karl XI* eller hans rådgivare för att inlösningstransaktionen kom till stånd.

Redan den föregående framställningen torde ha givit ett intryck av att *Karl XI* hade mycket svårt för att definitivt besluta sig för en inlösen av det pantsatta godset, och för den som, såsom fallet är med mig, haft tillfälle gå igenom en mängd handlingar i ärendet, torde det också bliva uppenbart, att *Karl XI* i verkligheten kände sig mycket tveksam och gjorde allt vad då göras kunde i avseende på vidtagande av nödiga försiktighetsmått för att icke bliva missledd eller bedragen. Sedan han fått taga del av värderings-

männens rapport och *Lillieroots* ovannämnda brev av den 13/23 okt. 1694 med dess berättelse om bl. a. huru högt uppskattad man sagt honom den »stora rubinen» vara i sådana kretsar i Amsterdam, där man förstod sig på ädelstenar, tyckes *Karl XI* dock till sist ha bestämt sig för att låta betänkligheterna giva vika. Han skriver sålunda den 28 okt. 1694 till Statskontoret,¹ att det i ärendet skall föreslå, varest de behövlige penningmedlen skola tagas, »då Wij sedan desse Jouveler wele låta inlösa . . .». Man kanske skulle kunna tro, att saken därmed borde ha varit avgjord, men två dagar senare låter *Karl XI* likvisst ärendet upptagas till fullständig behandling i rådet, vilket förhållande synes antyda, att han fortfarande kände sig i någon liten mån osäker och, innan det blev för sent, ville förvissa sig om, huruvida han hade stöd av sina kungliga råd. Protokollet från detta rådssammanträde, där *Karl XI* av samtliga de kungliga råden enstämmigt uppmanades till inlösen, är synnerligen intressant. I regel torde inga kommentarer vara behövlige till de däri förekommande uttalandena, utan jag kan i stort sett inskränka mig till att hänvisa till de, såsom jag redan förut nämnt, i Bilaga 6 gjorda utdragen ur detsamma. Ett par detaljer i det har jag redan i det föregående behandlat. Vid tillfället diskuterades också ganska ingående det i själva verket tydligen invecklade spörsmålet om huru man skulle kunna få dyrbarheterna välbehållna hem till Sverige. Protokollet är mycket upplysande i avseende på de dåvarande oroliga och osäkra förhållandena både till lands och vatten och vilka risker man löpte vid hemtransporten, huru man än sökte ordna densamma. Trots att det nog kunde ha varit av ett visst intresse att anföra även dessa nu ifrågavarande delar av protokollet, har jag dock av utrymmesskäl ansett mig böra helt avstå därifrån. Jag vill endast tillägga, att det eller rättare de sätt, på vilka juvelerna m. m. sedan fördes från Holland till Sverige i själva verket hörde till de utvägar, som diskuterades redan nu vid rådssammanträdet den 30 okt. 1694.

I de delar av protokollet, som återgivas i Bilaga 6, finnes även ett uttalande vilket ådagalägger, att det icke var nog med att den »stora rubinen» visat sig i verkligheten icke vara någon egentlig (orientalisk) rubin, utan de mest initierade hade sig väl bekant, att den såsom ädelsten betraktad hade verkliga, ganska allvarliga fel. Jag syftar på kungliga rådet och riksmarskalcken greve *Johan Gabriel Stenbocks* erinran, att den »stora Rubinen wore oren i brädden eller kantterne och intet portabel, så att Kongl. Maj: t honom tiänligen eller beqwämligen ej draga kan, utan tiänar allenast at liggia uti förwahr såsom en kåstbahr Juvel». Huruvida någon av de vid rådsbordet närvarande då ännu sett den »stora rubinen», kan jag ej säkert avgöra.

¹ Riksarkivet: Statskontorets Arkiv. Hufvudarkivet. E. Ser. I: a. Kungl. bref 1694 okt.—dec.

Dock synes det kunna vara mycket möjligt, att greve *Stenbock*, som var född år 1640, själv fått något sådant tillfälle därtill i sin barndom, då han var kammarpage hos drottning *Kristina*, vilken säges ha år 1651 visat honom sin välvilja genom att skänka honom ett stenhus. Huruvida det verkligen var ett på egen erfarenhet stött intryck av den »stora rubinen», som greve *Stenbock* framdrog, vill jag emellertid låta vara osagt. Sin kännedom om densammas brister kan han nog också ha vunnit på annat sätt. Såsom *Fryxell* omnämmt,¹ tyckes *Stenbock* ha haft omfattande samlingar ur naturens och konstens riken samt mot slutet av sitt liv ha arbetat i kemien. Ej minst torde han kunna förmodas ha varit intresserad av ädelstenar, vilket antagande åtminstone skulle stå i god överensstämmelse med den historia, som brukar anföras om honom,² nämligen att han tillstyrkte de av reduktion och likvidation hemsökta förnäma änkorna att hellre uppföra smycken än gods och själv därvid köpte de utbudna dyrbarheterna till vrakpris, än med egna, än med i Holland anskaffade penningar. Att han verkligen måste ha haft mycket goda förbindelser med de juvelsakkunniga kretsarna i Holland, framgår ju fullt tydligt av hans vid det ifrågavarande rådsammanträdet fällda uttalanden om att han tidigare varit i tillfälle att erbjuda *Karl XI* att skaffa de pantsatta juvelerna till Stockholm på *Henriques'* egen risk, blott denne bleve försäkrad om inlösen. *Stenbocks* förbindelser med Holland skulle nog kunna tänkas ha varit direkta, och under sådan förutsättning synes det vara rimligt, att han kanske från *Henriques* själv eller någon denne närstående person sökt få och emottagit närmare upplysningar om den märkliga »stora rubinen». Minst lika sannolikt tyckes det emellertid kunna vara, att den tidigare omnämnde *Johan Philip Silfvercrona*, som odisputabelt måste anses ha haft en ganska ingående kännedom om denna ädelsten och nu under 1690-talet vistades i Stockholm såsom överdirektör vid Stora Sjötullen, varit hans sagesman.

Sedan *Karl XI* beslutat lösa in juvelerna, utrustades *Lillieroot* med nödiga fullmakter för att dels av generalstaterna få uppbära de nödiga penningmedlen, vilka togos i avräkning på det skadestånd, som Holland på grund av överenskommelsen av den 15/25 nov. 1693 var skyldigt lämna för de kapade svenska handelskeppen, dels av *Henriques* få emottaga juvelerna.³ Det visade sig emellertid till en början icke vara så lätt att få några pengar, utan *Lillieroot* hänvisades endast av den ena myndigheten till den andra.

¹ *Fryxell*, Berättelser ur svenska historien. Del 27. Stockholm 1858, p. 67.

² Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män. Bd 15. Upsala 1848. — *Fryxell*, Berättelser ur svenska historien. Del 20. Stockholm 1853, p. 45.

³ Fullmakterna avsändes tydligen den 6 nov. 1694. Jfr *Lillieroots* brev till Kungl. Maj:t av den 24 nov. 1694 (Riksarkivet: Hollandica. *Lillieroots* bref 1694).

Han ansåg sig emellertid så småningom ha fått en aning om var skon klämde, och antydde därför, att han hoppades kunna utverka en liten extra ersättning för besväret, om han genast kunde få ut pengarna. Det hjälpte,¹ och av allt att döma torde också *Karl XI* i ett brev av den 7 dec. 1694 ha lämnat sitt samtycke till utbetalning av vad som av sådan anledning kunde erfordras.²

Henriques' och *Teixeras* räkningar (se Bilagorna 7 och 8) utskrevos så, att ränta ej skulle betalas längre än till den 5/15 dec. 1694, ehuru erläggandet av beloppet och återlämnandet av de pantsatta föremålen icke ägde rum förrän dagarna den 8/18—11/21 dec. Då betalades dessutom en liten räkning (på fl. 94.15) för en järnkista och diverse askar, som *Henriques* på *Lillieroots* uppmaning låtit göra att förvara sakerna uti. Avskrifter av alla dessa handlingar och därjämte av ett flertal andra dokument rörande juvelernas inlösen finnas i »Hollandica. *Lillieroots* arkiv. Kopieböcker. I. 1692—1694» på Riksarkivet. *Jacob Nunes Henriques* infann sig tydligen själv i Haag, medförande pantgodset, och den 11/21 dec. 1694 emottog *Lillieroot* i sitt hus i Haag juvelerna och övriga pantsatta föremål ur *Henriques'* händer. Vid detta tillfälle voro även *Grill* och *Carlsteen*, som fått order att tillsvidare stanna i Holland, närvarande. Sakerna fördelades på de olika, för dem förfärdigade askarna och lådorna, vilka, enligt detaljerad order, som skall ha givits av *Karl XI* den 6 nov. 1694, förseglades med både *Lillieroots*, *Grills* och *Carlsteens* sigill. De uppgjorde dessutom och underskrevo en förteckning över vad som emottagits. På denna upptages den »stora rubinen» såsom »N:o 1. En stoor Rubin Balais väger med gullet hwaruti han är infattadt 298 Carat». De förseglade småpaketen m. m. inlades alla, utom några, som voro så stora, att de icke fingo rum, av *Lillieroot* i den särskilt beställda järnkistan, och han hade att behålla det hela hos sig, tills dess att *Karl XI* låte avhämta de inlösta föremålen. I samband med att *Henriques* överlämnade dessa till *Lillieroot*, upprättades samma dag slutligen också ett notarial-instrument (i Haag) rörande inlösningen av juvelerna.³

I sitt brev av den 15 dec. 1694 (se närmast föreg. not) säger *Lillieroot*, att han uppmanat *Grill* och *Carlsteen* att genast anträda hemresan till Sve-

¹ *Lillieroots* brev till Kungl. Maj:t av den 1 dec. 1694 (Riksarkivet: Hollandica. *Lillieroots* bref 1694).

² På den förefintliga avskriften av *Lillieroots* räkning av den 22 dec. (g. st.) 1694 står bl. a.: »Athskillig giord bekostnad enl. K. M:ts tillstånd af 7 Dec. 1694... fl. 1000: —» (Riksarkivet: Hollandica. *Lillieroots* arkiv. Kopieböcker. I. 1692—1694).

³ *Lillieroots* brev till Kungl. Maj:t av den 15 och 22 dec. 1694 (Riksarkivet: Hollandica. *Lillieroots* bref 1694). — Riksarkivet: *Lillieroots* arkiv. Kopieböcker. I. 1692—1694. — Notarial-instrumentet av den 11/21 dec. 1694 finnes dock ej i dessa handlingar. En avskrift av det säger sig *Lillieroot* närsluta brevet av den 22 dec. 1694 till Kungl. Maj:t.

rige. Enligt denna framställning skulle sålunda för bådas del deras särskilda uppdrag i Holland nu ha varit slutfört (se även p. 119).

Inlösningen av juvelerna hade således äntligen kommit till stånd. Av vad här därom anförts, framgår, att den i själva verket ägde rum redan år 1694, icke år 1695, såsom annars uppgives. Anledningen till att det sistnämnda årtalet hittills anförts, är att Statskontoret 1697 synes ha skrivit, att drottning *Kristinas* pantsatta juveler inlöstes år 1695.¹

Vidare erlades vid inlösningen icke »162518 Fl. 13 st., samt 15783 Riksdal. 16 sk. 6 p:gr Specie, som gör uti Silf:mt 161581 Dal. 10 öre å 2 1/2 Fl. samt 2 Dal. Silf:mt på hvar Riksdal. at räkna», såsom Statskontoret år 1697 uppgav,² utan ett något högre belopp. De av Statskontoret angivna summorna äro de, varpå *Henriques'* räkning av den 30 sept. 1694 och *Teixeras* från ungefär samma tidpunkt skola ha slutat.³ Innan lösesumman sedan verkligen betalades, hunno mer än 2 månader förflyta, varför räntebeloppet ökades. Kap:talskuld + ränta uppgick vid likvidens erläggande i stället till 163985 fl. 9 st.⁴ (Amsterdam banko) + 15891 rdlr 16 1/2 st.⁵ (Specie eller Hamburger banko) (se Bilagorna 7 och 8), vilket, om vi följa Statskontorets beräkningssätt, blir tillsammans 162971 daler 15 penningar⁶ silvermynt.

V. DE INLÖSTA JUELERNA ÅTERFÖRAS TILL SVERIGE. ARVID BERNHARD HORN OCH TVÅ ANDRA SVENSKA OFFICERARE FÅ DÄRVID TAGA HAND OM DEN »STORA RUBINEN» M. M.

Förrän våren kom år 1695, vidtog *Karl XI* tydligen inga åtgärder för hemförande av de i *Lillieroots* förvar i Haag liggande inlösta juvelerna m. fl. föremål. Den 8 maj skall han emellertid ha givit dåvarande kaptenen vid amiralitetet, sedermera vice amiralen *Gideon von Numers* skrift-

¹ Kongl. Maj:ts och Riksans Stats-Contoires Berättelse om Stats-werkets tilstånd och förvaltning under H. M. K. Carl XI:tes senare Regeringstid. [Avgiven 26 april 1697.] [*Loenboms*] Handlingar Til Konung Carl XI:tes Historia. Femte Samlingen. Stockholm 1765, p. 38.

² *l. c.* — Denna Statskontorets uppgift återfinnes även hos *Fryxell* (Berättelser uti svenska historien. Del 18. Stockholm 1852, p. 178).

³ Se Statskontorets brev till Kungl. Maj:t av den 22 okt. 1694 (Riksarkivet: Statskontorets Arkiv. Hufvudarkivet. B:a. Registratur. 1694 sept.—dec.).

⁴ 1 gulden (florin) = 20 stuiver.

⁵ 1 riksdaler (vid växling Amsterdam—Hamburg) = 50 stuiver.

⁶ 1 daler = 32 öre; 1 öre = 24 penningar.

lig order att av *Lillieroot* emottaga och på sitt (konvoj)skepp («Wismar») hemföra »åtskillige dyrbara Saker»,¹ samtidigt med att han (*Karl XI*) även gav *Lillieroot* nödiga anvisningar och underrättelser om huru avhämtrandet av föremålen skulle komma att äga rum.² Följande dag (9 maj) synas kompletterande upplysningar el. dyl. ha avsänts till denne senare,³ och samma dag skall *Karl XI* ha utfärdat en enligt *Grauers'* uppgift⁴ minutiöst omständlig instruktion för dåvarande kaptenen vid gardet *Arvid Bernhard Horn*, den blivande framstående statsmannen, att på hösten samma år tillsammans med ett par andra svenska officerare hos *Lillieroot* avhämta och sedan hemföra »några Kongl. Maj:ts prätieuse saker och jouveler». *Horn* hade på holländsk sida deltagit i kriget mot *Ludvig XIV*, men i sept. föregående år tagit avsked ur holländsk tjänst och återvänt till Sverige. Nu på våren 1695 reste han emellertid åter ut till krigsskådeplatsen. Hans pass skall ha varit daterat den 8 maj, och förutom den nyssnämnda instruktionen tyckes han även ha fått med sig en skrivelse av den 18/28 maj 1695 från *Karl XI*. Om innehållet av de order *Horn* sålunda emottog, meddelar *Grauers* följande detaljer:⁵

»Efter framkomsten till armén skulle *Horn* sätta sig i förbindelse med överstelöjtnant *Ridderhielm* och kaptenlöjtnant *Flemming*. I en egenhändig skrivelse från *Karl XI* dat. 18(28) maj 1695 . . . trol. lämnad *Horn* omedelbart innan hans avresa, fingo dessa order att jämte *Horn* d. 12(22) sept. begiva sig från hären och beordrades f. ö. att följa de anvisningar *Horn* å konungens vägnar 'dhem antydandes warder'. Denne fick sträng befallning att hemlighålla saken, tills de efter fälttågets slut, men innan trupperna hunnit 'gå uhr hvar annan eller vägarne blifvit osäkra', anlant till Haag. Här först finge *Horn* 'uptäckia' saken för de andra. Med juvelerna skulle de sedan fara hem över Danmark, men finge ej förvara dem i kofferterna, 'som offta pläga förtroos under betiänternes förvahr och inseende', utan bära dem på sig 'på sådant ställe hvarest dhe intet kunna borttappas och borstiälas'. Befallningen avslutas med en allmän maning att över huvud taget använda all försiktighet och föra juvelerna väl fram.

Vad det följande fälttåget angår, vet man blott, att *Horn* deltog i beläg-

¹ Se *von Numers* kvitto av den [12]/22 juni 1695 i »Hollandica. *Lillieroots* arkiv. Kopieböcker. II. 1695—1699» på Riksarkivet.

² Se *von Numers* nyssnämnda kvitto.

³ Se *Lillieroots* brev till Kungl. Maj:t av den 1/11 juni 1695 (Riksarkivet: Hollandica. E. o. Env. N. *Lillieroots* bref 1695).

⁴ *Sven Grauers, Arvid Bernhard Horn*. Biografisk studie I. 1664—1713. Akad. avh. Göteborg 1920, pp. 19—20.

⁵ *l. c.*

ringen av Namur, och att han i sept. anlände till Haag i sällskap med *Flemming* för att verkställa sitt uppdrag. Säkerligen var det ock i *Karl XI:s* smak, när han härifrån¹ berättade sig rådgöra med *Lillieroot* om försiktighetsåtgärder för resan 'och allt öfrigt som wij böra see oss före uthi'.»

Redan av detta citat torde vara tydligt, att den allra största tystlåtenhet iakttogs i fråga om allting som rörde de inlösta juvelerna: ingenting fick komma ut om dem, varken var de befunno sig eller vad man kunde ha för planer med dem. Man lägger också märke till, att nu t. ex. alla sådana ställen i *Lillieroots* (original)brev till Kungl. Maj:t, där någonting angående juvelerna kommer på tal, i nödig utsträckning äro skrivna med chiffer för att ej, ifall de föllo i orätta händer, kunna röja, vad innehållet rör sig om. Ett stycke in i juni månad landsteg *von Numers* vid Texel och begav sig till Haag, där han inträffade den 9/19 juni. Det var bl. a. tydligen några av de tyngre och mera skrymmande föremålen (ej t. ex. den »stora rubinen»), som han skulle föra med sig, och då man ej kunde fundera ut något annat sätt för honom att i tysthet få godset med sig ombord, blev *Lillieroot* tvungen ordna saken på så sätt att han utverkade tillstånd av generalstaterna att med *von Numers* få sända två lådor med »böcker och någre angelägne Skrifter». Den 12/22 juni kunde den senare, efter att ha lämnat *Lillieroot* kvitto² på vad han mottagit, återvända till sitt fartyg över Amsterdam, där han skulle få hjälp av kommissarien *Anders Pels*, om det visade sig behöfligt.³ En månad senare anlände han lyckligt till Stockholm och hade tillfredsställelsen få överlämna de medbragta dyrbarheterna till *Karl XI*. Denne fann händelsen tillräckligt märklig för att hugfästas genom en anteckning i almanackan, där man för den 12 juli 1695 bl. a. finner: »Samma dagen kãm Capiten *Nummers* medh sieppet *Wismar* hijt til Stockholm». ⁴

Vad som sedan hände, visar att *von Numers* måste ha fått order att genast återvända till de holländska farvattnen och avlägga ett besök i Amsterdam. Antagligen var väl denna hans expedition av ganska stort intresse för *Karl XI*, ty denne antecknade datum även för *von Numers* avfärd från Stockholm 4 dagar efter ankomsten: »Den 16 gik si[e]pet *Wismar* här ifrån til at coffugera uppå *Hålland* igen». ⁵

Ett par dagar senare — *Karl XI* befann sig då på Kungsör — anlände ett

¹ I ett brev från *Horn* till *Karl XI*, daterat Haag den 8/18 sept. 1695.

² Riksarkivet: Hollandica. *Lillieroots* arkiv. Kopieböcker. II. 1695—1699.

³ *Lillieroots* brev av den 15/25 juni 1695 till Kungl. Maj:t (Riksarkivet: Hollandica. E. o. Env. N. *Lillieroots* bref 1695).

⁴ *Carl XI:s Almanacksanteckningar*. Utgivna av *Sune Hildebrand*. Stockholm 1918, p. 331.

⁵ *l. c.*

brev av den 6/16 juli 1695 från *Lillieroot*¹ med förfrågan, till vem han skulle överlämna några föremål, som *Karl XI* tyckes ha glömt giva order om eller i varje fall icke givit sådan i tid, innan *von Numers* den 12/22 juni lämnade Haag. Dessa saker hörde visserligen till vad *Henriques* överlämnat den 11/21 dec. 1694, men dock ej till det som funnits förtecknat i pantförskrivningsakten av år 1663. »Detta skall varit hoos honom [*Henriques*] heller *Teixera* nedsatt i förwaring uthaf någon Dråttning *Christinas* betiänte, och de [*Henriques* och *Teixera*] hafwa det godwilligt framburit» meddelade *Lillieroot* redan den 15 dec. 1694² om dessa föremål, som utgjordes av ett med diamanter besatt solfjäderskaft av guld, 10 st. små silverfat och »ett gammalt uthsletit Tappetzerij af 7 st.», detta senare på sin höjd värt 100 (holl.) gulden,³ svårt att föra hem landvägen samt ej heller värt den transportkostnad, som det i så fall skulle draga. Jag har tyckt det möjligen kunna vara av intresse att omnämna denna svit tapetserier, eftersom *Olof Granberg* haft åtskilligt att anföra om de tapetserier, som drottning *Kristina* fört med sig från Sverige och till vilka det av *Henriques* återlämnade väl närmast bör förmodas ha hört. Bland de av *Granberg* omnämnda sviterna är det endast en som var på 7 st., nämligen »Alexander Magni historia», som *Granberg* antyder möjligen kunna vara identisk med en av *Böttiger* i »Svenska statens samling af väfda tapeter» omtalad tapetsvit, behandlande nämnda ämne och år 1626 flyttad från Nyköping, där den sedan *Karl IX:s* dagar förvarats, och införlivad med husgerådskammaren i Stockholm.⁴

Lillieroots ovannämnda skrivelse av den 6/16 juli besvarade *Karl XI* av allt att döma omedelbart, varvid han bifogade order till *von Numers* att taga hand om och hemföra de ifrågavarande sakerna.⁵

Såsom av det p. 115 sagda framgår, voro *Arvid Bernhard Horn* och hans kamrater redan senast den 8/18 sept. i Haag, och eftersom deras kvitto till *Lillieroot* är daterat den 10/20 sept. 1695,⁶ var det otvivelaktigt sistnämnda dag, som de avreste till Stockholm. Enligt deras nyssnämnda kvitto medförde de då i 6 st. med *Lillieroots*, *Grills* och *Carlsteens* sigill förseglade små förpackningar 21 av de 40 st. numren inlösta juveler. Deras kvitto säger

¹ Riksarkivet: Hollandica. E. o. Env. N. *Lillieroots* bref 1695.

² Riksarkivet: Hollandica. *Lillieroots* bref 1694.

³ Se förteckningarna över vad *Henriques* överlämnade 11/21 dec. 1694 (Riksarkivet: Hollandica. *Lillieroots* arkiv. Kopieböcker. I. 1692—1694).

⁴ *Olof Granberg*, Kejsar Rudolf II:s konstkammare och dess svenska öden. Stockholm 1902, pp. 13—15 och XXXI.

⁵ Se *Lillieroots* brev till Kungl. Maj:t den 10/20 aug. 1695 (Riksarkivet: Hollandica. E. o. Env. N. *Lillieroots* bref 1695).

⁶ Riksarkivet: Hollandica. *Lillieroots* arkiv. Kopieböcker. II. 1695—1699.

visserligen icke direkt någonting om att de bl. a. förde med sig den »stora rubinen», men att så likvisst var förhållandet, framgår redan därav, att No. 1 på den av *Lillieroot*, *Grill* och *Carlsteen* den 11/21 dec. 1694 upprättade förteckningen (Bilaga 9) befann sig bland vad de tre officerarna erkände sig ha emottagit. Vidare överlämnades till dem 6 st. originaldokument rörande de pantsatta och sedan inlösta föremålen.¹

Färden till Stockholm gick tydligen lyckligt, och för den 2 okt. 1695 kunde *Karl XI* i sin almanacka annotera: »Den 2 kåm Öfwerst-Leutenanten *Hans Isack Riderhielm*, Capiten-Leutenanten uthaf Drabanterna Baron *Mangnus Flemming* och Capitennen uthaf Guardii *Arwe[d] Horen*, hwilka bragthe medh sigh Dränning *Christina[s]* juweler, som hafwa warit pantsatte uthi Amsterdam och uthaf Hans K. M. inlöste, hwariblan är den Stora Rubin,

¹ Vad *Lillieroots* originalräkenskaper rörande inlösningen av juvelerna angår, överlämnade *Karl XI* dem tydligen i jan. 1695 till Kammarkollegium. Beträffande bl. a. granskningen därstädes och det »*Lillieroots* erholdne attestatum öf:er räkningars richtighet», som Kammarkollegium utfärdade den 6 juli 1695, efter det att dåvarande assessor *Thegner* i Kammarrevisionen (Kammarrätten) reviderat räkenskaperna och saken behandlats i en »Ordentelig Cammar-Rätt», ber jag att få hänvisa till Kammarkollegii protokoll för den 14 och 28 jan. samt 27 april 1695 och »Kammarkollegii Arkiv. 1695 års Kongl. bref. I,» fol. 541 (Kammararkivet). När detta revisionsärende då behandlades, hade ett flertal av de viktigaste handlingarna ännu endast i avskrift kommit *Karl XI* tillhanda. Själva originalen överlämnades först av *Riderhielm*, *Fleming* och *Horn*, när de den 2 okt. 1695 anlände till Stockholm, men remitterades väl då så gott som omedelbart till Kammarkollegium, där man jämförde dem med avskrifter, som ej gärna kunna ha varit andra än de av *Lillieroot* tidigare insända (Kammarkollegii protokoll den 8 nov. 1695). Några dagar senare hade Kammarkollegium att behandla en anhållan av *Lillieroot* att erhålla bevis om full ansvarsfrihet i ärendet om juvelernas inlösen. I protokollet för den 13 nov. 1695 läser man härom: »På Envoyeen *Lillieroots* bref om en fullkombligare decharge öfwer des räkning för juvelerne resolverades att samma bref skickas Kongl. Cammar Revision tillhanda, med berättelse, att originalerne af de härtill hörige documenter finnas i Kongl. Cantzlij Archivo, men Copierne i Cammar Archivo».

I Kammarrevisionen hade man emellertid tydligen mera angelägna ärenden att tänka på. *Lillieroots* räkenskaper med tillhörande verifikationer och andra dokument fingo ligga och glömdes bort. Ännu år 1719, då *Lillieroot* redan i många år legat i sin grav, synes ingenting ha gjorts åt saken. Då blev man emellertid i Kammarrevisionen påmind om ärendet. Den som då frågade efter den ifrågavarande akten, tyckes ha varit den tjänsteman, i vars vård räntekammarinventarierna och handlingarna rörande skattkammaren befunno sig. Om jag ej missförstått de antydningar jag sett, torde han ha varit kamrerare (i Kammarkollegium?) och ha hetat *Egid[ius] Torsell*. Av hans piktur att döma, torde han vid ifrågavarande tid ha varit en gammal man. Till vissa hans anteckningar rörande den »stora rubinen» kommer jag längre fram (pp. 128—129); här vill jag endast anföra, vad han pp. 621—622 i Vol. 2 av skattkammarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv skrivit om *Lillieroots* räken-

som toogs i Praag och är den Största Rubin, som man wett wara uthi wär-
dhen. Han väger 255 $\frac{1}{4}$ carat.»¹

I fråga om hemförandet till Sverige av de inlösta juvelerna m. m. har jag
här nu endast att tillägga, att *Lillieroot* några få dagar efter det att *Horn*
och hans kamrater lämnat Haag, for till Amsterdam, där han träffade *von*
Numers och till denne överlämnade de återstående sakerna. *von Numers*
kvitto denna gång är daterat Amsterdam den 16/[26] sept. 1695.² Till tecken
på sitt nådiga behag med utgången av det hela tilldelade *Karl XI* redan i okt.
1695 *Lillieroot* en belöning på 1,000 riksdaler.³

skaper: »A:o 1719. den 28 Januarij oppe i Kongl. Camar Revis. frågade iag H. v.
Presidenten *Thegner* efter Räckningen öfwer Juwelerne. Ille R[espondit] sig den
reviderat och der öfwer observationer formerat, hwar efter H. *Lillierot* fåt de-
charge, mente Specifica[tion]en som allenast bestod af en Notaries attest wara åter-
lefwererat antingen till Cammaren eller K. Cantzeliet; doch lofwade willia låta
Actuarieran eftersee, om attesten skulle finnas wijd observationerne.

A:o 1719. den 3. Febr. blef iag til K. Camar Revisionen opkallad eft[er] midda-
gen, där Vice Præsidenten H. *Joh. Thegner* war allena oppe då han wijste mig een
Act som war igenfunnen öfwer alla de A:o 1695 från Holland igenom H. *Nils*
Lillierooth inlöste H. M:t Drätning *Christinæ* der pantsatte Juweler, med Specifica-
tioner, Observationer och allehanda rescripter med der öfwer alt riktigt giort
sluuth, hwilken Act där behölts till wijdare Resolution.»

När turen sedan omsider kom till ifrågavarande ärende och detta blev avgjort,
har jag ej nu kunnat utröna. Den omständigheten, att originalen till flera av de
viktigaste handlingarna rörande de pantsatta juvelerna således ej kunnat återfinnas,
har tvingat mig i stället söka få tag på avskrifter, och efter sådana har jag i bi-
lagorna fått återgiva de ifrågavarande handlingarna. Blott ett enda av dessa till de
Lillieroots räkenskaperna hörande dokument, nämligen drottning *Kristinas* pante-
brev till *Teixera* år 1676 (Bilaga 3) finnes, antagligen i översättning, avskri-
vet bland skattkammarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv. Ehuru jag icke kan
bestämt uttala mig i saken, kanske jag dock bör nämna, att jag närmast har det in-
trycket, att denna avskrift torde ha tagits någon gång under tiden 1 mars—27 april
1695, då *Lillieroots* räkenskaper med bilagor tyckas ha befunnit sig på det kontor
eller i det arkiv, som då hade att taga vård om bl. a. handlingar rörande kronans
juweler.

¹ Carl XI:s Almanacksanteckningar. Utgivna av *Sune Hildebrand*. Stockholm
1918, p. 331. — Den i sista meningen av citatet lämnade viktsuppgiften torde *Karl XI*
ej kunna ha skrivit ned förrän tidigast den 27 nov. 1695 (se p. 119).

² Riksarkivet: Hollandica, *Lillieroots* arkiv. Kopieböcker. II. 1695—1699. — *Lillie-*
roots brev till Kungl. Maj:t den $\frac{21 \text{ sept.}}{1 \text{ okt.}}$ 1695 (Riksarkivet: Hollandica. E. o. Env.
N. Lillieroots bref 1695).

³ *Lillieroots* brev till Kungl. Maj:t den $\frac{26 \text{ okt.}}{5 \text{ nov.}}$ 1695 (Riksarkivet: Hollandica.
E. o. Env. *N. Lillieroots* bref 1695).

VI. KARL XI LÅTER ANTHONI GRILL OCH ISRAEL
CARLSTEEN VÅGA DEN »STORA RUBINEN», VILKEN
LÄNGRE FRAM (AV EN PERSER ELLER ARMENIER?)
FÖREGIVES VARA EN VERKLIG (ORIENTALISK)
RUBIN OCH VÄRDERAS TILL MER ÄN
2 MILJONER RIKSDALER.

Såsom av det föregående och av Bilaga 6 framgår, hade varken vid pantsättningen i Holland på 1650-talet eller vid *Grills* och *Carlsteens* undersökning och värdering av de pantsatta juvelerna år 1694 angivits, huru mycket den »stora rubinen» väge för sig, utan endast huru stor vikten av den var tillsammans med dess guldfattning. Tydligen lågo icke förhållandena så till, att man ansåg sig våga utan särskilt, uttryckligt tillstånd avlägsna infattningen. Emellertid måste det naturligtvis anses vara en angelägenhet av stor betydelse att få även vikten på själva stenen noggrant fastställd. Det dröjde emellertid till nära två månader efter det att *Karl XI* fått den »stora rubinen» i sin hand, innan någon sådan vägning av stenen kom till utförande. Det blev än en gång *Grill* och *Carlsteen*, som fingo förtroendeuppdraget att skaffa de uppgifter och data, som man behövde.¹ Såsom ytterst sannolikt får nog anses, att de uppsatte en utförlig skriftlig redogörelse för saken, men då något sådant dokument nu icke tyckes existera, torde det få antagas ha gått förlorat vid t. ex. slottsbranden år 1697. Den enda numera existerande redogörelsen för den troligen med mycket stort intresse emotsedda vägningen av den »stora rubinen» den 27 nov. 1695, vid vilket tillfälle hela den kung-

¹ Sedan *Grill* och *Carlsteen* närvarit vid de pantsatta juvelernas återlämnande i Haag den 11/21 dec. 1694, tyckes den senare ganska snart ha anträtt hemresan, ty han skall redan den 1 febr. 1695 ha återkommit till Stockholm. *Grill* däremot, som först den 25 juni s. å. kom hem från Holland, lär i sin reseräkning ha uppgivit, att han av *Lillieroot* erhållit befallning att stanna, tills svar hunne anlända från Sverige, om *Grill* skulle föra med sig juvelerna till Sverige eller icke. Medan han sålunda väntade i Holland, råkade han ut för olyckan att bryta ena benet och fick förden-skull — allt enligt kamrerare *Teuterströms* memorial 1696 (se p. 108) rörande *Grills* och *Carlsteens* den 21 okt. 1695 inlämnade reseräkning — »der sammastädes liggia i Sweda och werk vthi 13 Wekor».

Detta *Grills* påstående, att han fått order tills vidare stanna kvar i Holland, strider ju emot *Lillieroots* uppgift, att han efter mottagandet av juvelerna givit både *Grill* och *Carlsteen* order genast resa hem (se p. 113), och kamrerare *Teuterström* uttalar i sitt nyssnämnda memorial, att »som her til intet är något annat bewijs än som hans egen berättelse, så seer iag för min dehl intet at för denne senare tiden kan något Vnderhåld godgiöras för[r] en som han skaffar Envoyes attest at så är tilgångit som han föregifwer».

liga familjen var närvarande, kanske därför är den, som *Karl XI* själv lämnat i sin almanacka och som jag återgiver i Bilaga 10.

Den därstädes lämnade viktsuppgiften för själva stenen är 255 $\frac{1}{4}$ karat. Professor *G. Aminoff* har år 1926 (se Bilaga 23) visserligen icke ansett sig kunna uttala någon alldeles bestämd mening om vilket slags karat som kommit till användning, men dock framhållit, att det sannolikt torde ha varit amsterdamkarat. Så har nog också alldeles otvivelaktigt varit förhållandet. Bland de i skattkamarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv förvarade aktstyckena från senare hälften av 1600-talet och de första årtiondena av 1700-talet kan jag ej erinra mig ha sett något enda som visar vikter uttryckta i karat. Däremot har jag antecknat några fall, där ädel- och halvädelsstenars vikt varit uttryckt i »Cronor» och »ort». Huruvida riksvärdiens instruktion för ifrågavarande tid lämnar någon uppgift om storleken på en ädelstenskarat, har jag ej nu varit i tillfälle efterforska. Under 1600-talet fick ju emellertid, som bekant, den holländska (»troiska») vikten insteg i Sverige, och när under senare hälften av 1600-talet de båda herrarna *Anthoni Grill*, fader och son, av vilka den förre tidigare en tid varit bosatt i Amsterdam, efter varandra innehade riksvärdiebefattningen, ligger det nog närmast till hands att förmoda, att de skulle ha verkat för accepterande av amsterdamkarat. Denna senare måste det i själva verket också ha varit, som brukades på t. ex. 1730-talet. Från den tiden har jag observerat en tydligen av den dåvarande riks- eller, såsom det då egentligen skulle heta, myntvärdien, den berömda kemisten *Georg Brandt* lämnad uppgift, att » $\frac{1}{8}$ lod Myntvigt ega lerar 8. Karather af Diamantvigten».¹

Ur Nordisk Familjebok (art. »Myntvikt») hämtar jag uppgiften, att före 1830 var 1 lödig mark = 210,6162 g. 1 lod myntvikt blir då $\frac{1}{16}$ därav, och enligt *Brandts* utsago 1 karat av den s. k. diamantvikten $\frac{1}{64}$ av 1 lod. 1 karat erhålles då = $\frac{210,6162}{1024} = 0,20568$ g. Enligt *Bauers* i det föregående omnämnda »Edelsteinkunde» motsvarade förr 1 karat i London 0,205409 g. Spanien 0,205393 g, Paris 0,205500 g, Amsterdam 0,205700 och i Florens 0,197200 g. Det värde (0,20568 g) för 1 karat, som vi erhållit med ledning av *Brandts* ovan anförda uppgift, faller sålunda ej blott närmast, utan i själva verket också ytterst nära värdet på 1 amsterdamkarat. Detta resultat jämte övriga i det föregående anförda omständigheter synes mig visa, att det

¹ Uppgiften är hämtad ur en med *Georg Brandts* namn undertecknad (ehuru med assessorn, slutligen bergsrådet *Olof Collings* stil utskriften) handling, som visserligen ej är direkt daterad, men av allt att döma härrör från nov. 1736 (Univ. bibl. i Uppsala, Signum D. 1511).

knappast kan vara något tvivel underkastat, att *Grills* och *Carlsteens* vägning av den »stora rubinen» år 1695 uttryckts i amsterdamkarat.

Förutom de i *Karl XI:s* almanackor förekommande anteckningarna, till vilka i det föregående refererats, ha vi även »Konung Carl XI:tes egenhändiga Dagbok, 1672—1697», en på Riksarkivet förvarad handskrift, som i tryck utgivits av *Loenbom* i »Uplysningar I Svenska Historien». I *Sune Hildebrands* förord till »Carl XI:tes Almanacksanteckningar» meddelas (p. VI), att den nyssnämnda dagboken har karaktären av ett till ordalagen mer eller mindre omredigerat utdrag ur almanacksanteckningarna med tillägg av åtskilliga i de sistnämnda icke förekommande notiser. I denna dagbok anför *Karl XI* ej något om vägningen den 27 nov. 1695, och i meddelandet om den »stora rubinens» ankomst till Stockholm den 2 okt. 1695 har han den från den förut anförda något avvikande viktsuppgiften $255\frac{3}{4}$ karat.¹ En granskning av själva manuskriptet visar ett raderat ställe i texten just där man nu läser » $\frac{3}{4}$ ». I stället för »3» ser det ut att ursprungligen ha stått »1». Närmast till hands torde ligga att förmoda, att *Karl XI* beslutat sig för att med tillhjälp av t. ex. *Grills* och *Carlsteens* förmodade vägningssprotokoll kontrollera, att han anfört vikten riktigt, men därvid funnit, att så ej var förhållandet. Vi synas därför åtminstone tillsvidare böra giva företräde åt viktsuppgiften $255\frac{3}{4}$ karat. Den »stora rubinens» vikt ut i en infattning skulle under sådan förutsättning bli $255\frac{3}{4} \cdot 0,2057 = 52,61$ g.

Både i det i rådsprotokollet för den 30 okt. 1694 (Bilaga 6) förekommande utdraget ur *Grills* och *Carlsteens* skrivelse av den 6 okt. s. å. och i den av mig begagnade avskriften av *Lillieroots*, *Grills* och *Carlsteens* vid de pantsatta juvelernas återlämnande i Haag den 11/21 dec. 1694 (Bilaga 9) upprättade förteckning angives vikten på den »stora rubinen» jämte dess infattning till 298 karat. Även i detta fall få vi naturligtvis förutsätta, att viktsuppgiften är i amsterdamkarat. I sin redogörelse för vägningen i Stockholm den 27 nov. 1695 säger emellertid *Karl XI*, att *Grill* och *Carlsteen* skulle ha funnit, att stenen »medh gullet» vägde 296 karat. Beror olikheten i uppgifter möjligen på att *Karl XI* kommit att skriva en felaktig siffra eller i sin primäranteckning format »8» så otydligt, att siffran måst läsas som »6»? Det spørsmålet kanske ej kan direkt avgöras, men vi skola undersöka, om vi icke på en annan väg kunna finna hållpunkter för ett besvarande av frågan.

Såsom av i det föregående lämnade citat framgår, bestämdes vikten på den »stora rubinen» i infattat skick till nära, men ej fullt 2 uns, när drottning *Kristina* lät pantsätta den. Eftersom pantsättningen skedde i

¹ [*Loenboms*] Uplysningar I Svenska Historien. Del 2. Stockholm 1773, p. 89.

Amsterdam, är det tydligen i Holland använda uns, som det är fråga om. I Nordisk Familjeboks artikel »Troy-vikt» finner man den upplysningen, att i Holland intill år 1821 för guld, silver och mynt brukades en troy-vikt, i vilken 1 skålpund (pond troo:ish) à 16 oncen (uns) var 492,168 g. 1 uns av detta slag blir 30,7605 g och 2 uns = 61,521 g. Ur karat-talen 298 och 296 erhåller man resp. (298 . 0,2057 och 296 . 0,2057, d. v. s.) 61,299 och 60,887 g. Såsom givetvis egentligen var att vänta, ligga båda dessa senast anförda, alternativa värden under motsvarigheten i gram till 2 uns. 298 karat ligga obestriddigen ganska nära 2 uns; differensen är blott 0,222 g. eller något drygt 1 karat. Däremot förefaller det, som om skillnaden mellan 2 uns och 196 karat, d. v. s. 0,634 g, måste anses vara väl stor för att det vid vägning av en ädelsten skulle vara berättigat säga, att de båda vikterna vore nästan lika. Under sådana förhållanden måste det synas mest sannolikt, att vikten även i detta fall på ett eller annat sätt blivit oriktigt antecknad av *Karl XI* och att det i stället är 198 karat, d. v. s. 61,299 eller (med 2 decimaler) 61,30 g, som är det ungefär riktiga värdet på den »stora rubinens» vikt med infattning.

I *Chr. J. Brehmers* förutnämnda avhandling år 1733 om de svenska riksgalierna omnämnes (se Bilaga 12), att en perser, som var på besök i Sverige och bereddes tillfälle att få se den »stora rubinen», blev alldeles förtjust och utbrast, att han icke önskade få se någonting ännu dyrbarare; det vore alldeles tillräckligt att ha fått taga ifrågavarande ädelsten i betraktande. Detta sålunda refererade uttalande av persern synes mig gå så fullkomligt i stil med utlåtandet i Bilaga 14 om den »stora rubinens» oerhörda värde, att man närmast måste vänta sig, att de båda uttalandena härröra från samma person. En närmare granskning av omständigheterna tyckes också ge vid handen, att ett sådant förhållande verkligen är sannolikt.

Som bekant anknötos under senare delen av *Karl XI:tes* regeringstid direkta handelsförbindelser över Ryssland mellan Sverige och Persien. Dessa avsågo i främsta rummet silkeshandeln, och för dennas skull etablerade persiska (armeniska) köpmän år 1690 ett handelshus i Narva. Det stora nordiska krigets utbrott ett årtionde senare gjorde emellertid ett slut på denna persiska handel på Sverige. För de sista åren (1697—1700) dessförinnan har jag icke sett någon uppgift om att några perser (eller armenier) skulle ha besökt Stockholm. År 1695 vistades där visserligen en tid (åtminstone i maj) en »Grefwe *Sanis*, som är en födh Persianer och uthaf en munk bortförder uthur Persien, när han var lithen»,¹ men att döma av det förhållandet, att han vintern 1695—96 befann sig i Moskva,² torde han ha lämnat Stock-

¹ Carl XI:s Almanacksanteckningar, p. 323.

² Riksarkivet: Persica.

holm redan innan *Karl XI* fick hem den »stora rubinen». Efter det att denna den 27 nov. 1695 blivit vägd, gästades Stockholm dock under förra hälften av år 1696 av ett flertal armenisk-persiska köpmän. Den förste av dessa, armeniske köpmannen *Pochrat di Peter*, anlände möjligen redan före 1695 års slut och lämnade i varje fall icke Stockholm förrän i mars 1696, då han över Finland avreste österut. Från Persien hade han begivit sig till Ceylon och därpå runt Godahoppsudden till England. Därifrån hade han medföljt ett till Reval befraktat fartyg, vilket han lämnat i Hälsingborg.¹

Senast i mars 1696 kom därpå *Martin de Marcara d'Avachin* (sista ordet i hans namnteckning tyddes år 1696 i kungl. kansliet på förestående sätt; i en senare tid har på Riksarkivet samma ord ansetts böra läsas *Etuachinz*). I en av sina skrivelser till *Karl XI* betecknade han sig som armenier, i en annan som perser. Han reste med (persisk) betjänt och berättades vara en förmögen man, som var väl ansedd i Persien. Han sade sig ha rika, i Bengalen bosatta bröder. Enligt hans egen uppgift skulle han ett antal år ha varit anställd i fransk tjänst, och på hemresa till Persien tog han nu vägen över Stockholm för att kunna närmare utveckla ett av honom redan 1679—80 framställt förslag om upprättande av en direkt svensk handelsförbindelse sjövägen med Ostindien. För sin fortsatta resa sökte han att av *Karl XI* utverka vissa ej obetydliga förmåner, vilka till stor del beviljades.²

Långfredagen 1696 anlände vidare till Stockholm några »persianer», vilka begivit sig från Reval på ett till Gefle destinerat skepp, men lämnat detta ute i skärgården, varpå de i båt fortsatt till Stockholm. Förutom till försäljning avsedda silkespackor medförde de bl. a. även en påse med »någre gemeene brokote Steenar».³

Att dessa senare köpmän handlade med prydnadsstenar eller halvädelsstenar, har man sålunda belägg för, och man kan säkerligen icke förutsätta annat än att både dessa »persianer» och de förutnämnda *Pochrat* och *Marcara* ansågo sig förstå sig på även verkliga ädelstenar. *Pochrat* hade ju för övrigt, såsom han nämnt i en sin skrivelse till *Karl XI*, på sin resa bl. a. besökt Ceylon (»rubin-ön»), och att han skulle ha gjort detta utan åtminstone biavsikter att anskaffa ett lager ädelstenar för försäljning i Europa, förefaller nog föga troligt.

Redan på nu anförda grunder synes det antagligt, att en av dessa »persia-

¹ Riksarkivet: Persica.

² Riksarkivet: Persica. — Kommers Koll. Arkiv. Kungl. bref. 1696 (15 juni samt remissakter av 28 april och 19 maj). — Kommers Koll. Arkiv. Registratur. Hufvudserien. 1696 (till Kungl. Maj:t 9 juni och till överdirektör *Silfvercrona* 19 juni).

³ Riksarkivet: Kommers Koll. Arkiv. Kungl. bref. 1696 (21 april). — Kommers Koll. Arkiv. Registratur. Hufvudserien. 1696 (till överdirektör *Silfvercrona* 28 april).

ner» skulle kunna vara författare till aktstycket om den »stora rubinens» oerhörda dyrbarhet — värdet anges till mer än 2 millioner riksdaler, och utan förebringande av ett spår till bevis påstås, att den »stora rubinen» ej, såsom dittills antagits, vore en »Rubin Pallas» («rubin balais»), utan en orientalisk rubin! Vidare må dels anföras, att vi säkert veta, att åtminstone tre av de våren 1696 i Stockholm sig uppehållande »persianske köpmännen» haft företräde hos *Karl XI*,¹ dels erinras om att *Brehmers* förutnämnda berättelse ju visar, att en perser verkligen fått tillfälle se den »stora rubinen». Någon svårighet att därvid av kompetent person få hjälp med ett utlåtandes uppsättande på svenska kan icke ha förelegat. Om originalet av *Karl XI* blivit lagt bland de under hans egen vård liggande papperen, har det väl tänkligen säkert gått förlorat vid slottsbranden 1697.² Konceptet däremot kunde ha blivit liggande hos och tillvarataget av den som hjälpt till med uppsättandet och utskrivandet av handlingen. Det vore ganska naturligt, om detta koncept ej blott saknat underskrift utan även ort och datum, såsom förhållandet är med aktstycket i Bilaga 14.

Berättelsen om persern och hans intryck av den »stora rubinen» har jag ej sett på något annat ställe än i *Brehmers* avhandling. Denne tyckes där uttryckligen säga ifrån, att det var av kammarrådet *Arvid Hägerflycht*, som han erhållit upplysningen om att den »stora rubinen» blivit tagen i Prag, men vad historien om persern angår, kanske man kunde tänka sig att förhållandet varit ett annat. Under sådana förhållanden bör möjligen anföras, att *Brehmers* (egentl. tyckes han ha hetat *von Brehmer*) farfar var hovkamrere hos änkedrottning *Hedvig Eleonora* 1690—1705 och därpå, till sin död år 1707, direktör vid hennes räknekammare och hovkontor.³ Från honom borde därför berättelsen om persern ursprungligen kunna tänkas härröra, för den händelse den icke hört till vad *Hägerflycht* omtalat.

Vi ha ännu icke närmare berört de antydningar, som i själva den ifrågasvarande värderingshandlingens givas ej blott om nationaliteten på den som gjort beräkningen, utan ock om tiden, då aktstycket kommit till.

Beräkningen av den »stora rubinens» värde säges vara ej blott »Indiansk», utan även »Persisk». Den omständigheten, att persiska förhållanden direkt tagas i betraktande och vid formuleringen t. o. m. ställts i första rummet, styrker naturligtvis i mycket hög grad antagandet, att beräkningen är gjord just av en perser.

De antydningar om tiden för värderingshandlingens tillkomst, som denna själv giver, trots att vi endast känna den i odaterat skick, lämnas dels av

¹ Carl XI:s Almanacksanteckningar, p. 356.

² Jfr *Fryxell*, Berättelser ur svenska historien. Stockholm 1853, p. 230.

³ *G. Elgenstierna*, Den introducerade svenska adelns ättartavlor. I. Stockholm 1925.

viktsuppgiften 255 $\frac{1}{4}$ karat, dels av uttalandet, att den »stora rubinen» tidigare alltid skulle ha blivit »hållen under namn af en Rubin Pallas».

Såsom vi förut sett, var 255 $\frac{1}{4}$ karat det värde, som *Karl XI* skrev in på två ställen i sin almanacka men som han i sin dagbok sedan korrigerade till 255 $\frac{3}{4}$ karat. Att värderingshandlingen i Bilaga 14 visar det förra värdet och ej det senare, torde kunna anses ganska bestämt tyda på att den upprättats före *Karl XI:s* död och innan denne införde den ifrågavarande rättelsen i sin dagbok. När man år 1748 lät göra den tidigare omtalade modellen m. m. av den »stora rubinen», fick man ur de anteckningar vilka man då påträffade — kanske liggande i fodralet till den »stora rubinen»? I skattkammardinventarierna tyckes vikten icke ha varit anförd — viktsuppgiften 255 $\frac{3}{4}$ karat, varför man meddelade hovjuvelerare *F. Bergh* detta värde (se Bilaga 18).

Den andra av de ovan berörda båda omständigheterna, nämligen att stenen alltid skulle ha ansetts vara en »Rubin Pallas», talar också för att värderingen skett före slottsbranden. Efter denna fanns det bland de till skattkammарhandlingarna hörande aktstyckena, för så vitt man nu kan bedöma, intet enda, som gav upplysning om att den »stora rubinen» någonsin varit ansedd som en »rubin balais». Jag bortser därvid naturligtvis från det här ifrågavarande utlåtandet, som icke kom in bland de efter slottsbranden förefintliga skattkammарhandlingarna förrän i okt. 1748. Innan det då överlämnades från Statskontoret, tyckes, för så vitt jag nu kunnat bedöma, bland dessa icke heller ha funnits några uppgifter om att den »stora rubinen» skulle vara orientalisk. Detta bör beaktas vid läsandet av det uttalande, som enligt protokollet kammarrådet frih. *C. G. Rålamb* skall ha gjort i rådet den 24 okt. 1748 (se Bilaga 15).

Sammanfattande kunna vi om resultatet av denna diskussion säga, att de berörda förhållandena synas vara mycket väl förenliga med och närmast tala för antagandet, att värderingen i Bilaga 14 av den »stora rubinen» gjorts av en perser (eller armenier) före *Karl XI:s* död år 1697 och troligen redan 1696 eller i slutet av 1695. Vid aktstyckets överlämnande från Statskontoret i okt. 1748 meddelades emellertid, att en av de två berättelser, som man vid den tiden hade om författarskapet, vore, att »frambledne Hr *Grill* skall uppgifwit den samā» (se Bilaga 13). Att icke den riksvärdie *Anthoni Grill*, som vi i denna uppsats gjort bekantskap med, skulle kunna ha författat den ifrågavarande handlingen, synes mig vara uppenbart redan av den anledningen, att han ju vid de pantsatta juvelernas besiktning och värdering 1694 uttryckligen biträtt åsikten, att den »stora rubinen» var en »rubin balais». Enligt min uppfattning har det emellertid icke heller varit han, som avsetts i det ifrågavarande uttalandet, utan i stället hans son, köpmannen m. m. i

Stockholm *Abraham Grill*. Denne kan visserligen icke heller gärna tänkas ha författat utlåtandet, men väl skulle jag vilja hålla för mycket troligt, att han kan ha uppvisat eller avlämnat det, t. ex. år 1722 (se p. 130).

Den andra av de båda berättelserna år 1748 om författarskapet var den, att »fordom Camerera:n *Hillebrand*» skulle på något sätt ha haft med saken att göra. Denne »*Hillebrand*» synes mig knappast kunna ha varit någon annan än *Henrik Jakob Hildebrand*, adlad *Hildebrand*, (1636—1714), kamrerare i Kommerskollegium 1673—79 och år 1692 utsedd till ledamot av kommissionen för prövning av ersättningskrav till följd av kaperier.¹ Det var på denne »Camereraren *Hindric Jacob Hillebrantz* namn och räkning, som konstituerat fulmechtig för Swenske Skepps Interessenterne», som *Karl XI* lät i Rikens Ständers bank den 8 april 1695 insätta det belopp, som skeppsintressenterna erhöles i gengäld för den del av den ersättning, som Holland skulle lämna, vilken tagits i anspråk för inlösen av de i Holland pantsatta juvelerna.² Någon annan befattning med ärenden rörande dessa eller andra kronans juveler är det icke känt att han haft att taga, och osannolikheten av ett eventuellt antagande, att *Karl XI* skulle ha tillkallat honom som sakkunnig för att värdera den »stora rubinen» synes mig vara så stor, att möjligheten därav ej behöver på allvar upptagas till diskussion. Däremot måste förvisso medgivas möjligheten av att även han kan ha kommit i besittning av någon kopia av utlåtandet och vid något tillfälle framvisat detsamma. Någon förändring i den uppfattning om författarskapet, som jag framlagt i det föregående, synas mig de från Statskontoret år 1748 meddelade upplysningarna icke motivera.

VII. MÄRKLIGARE DATA ANGÅENDE DEN »STORA RUBINEN» UNDER TIDEN FRÅN DET ATT DEN RÄDDAS VID STOCKHOLMS SLOTTSS BRAND ÅR 1697 TILL ÅR 1777, DÅ GUSTAF III SKÄNKER DEN TILL KATARINA II I RYSSLAND.

Vid Stockholms slotts brand den 7 maj år 1697 var det tydligen mycket nära, att den »stora rubinens» saga varit all. *Fryxell* säger om eldsvådan bl. a.:³

»Enkedrottningen hade en mängd juveler och andra dyrbarheter, hvilka

¹ *G. Elgenstierna*, Den introducerade svenska adelns ättartavlor. III. Stockholm 1927.

² Riksarkivet: Statskontorets Arkiv. Kammarkontoret. Memorialbok 1695, pp. 506 och 507.

³ *Fryxell*, Berättelser ur svenska historien. Del 20. Stockholm 1853, p. 231.

hon i första förskräckelsen och brådskan helt och hållet glömde bort. Först längre fram under branden tänkte man på deras räddning. En kammarherre, gamla baron *Erik Sparre*, erbjöd sig dertill; men ingen ville följa. En ung löjtnant och tvänne soldater befalldes då att i *Sparres* sällskap våga försöket. Alla fyra störtade in i den brinnande byggnaden och lyckades verkligen att åt enkedrottningen rycka undan en stor del af hennes juveler och tillika åtskilligt guld och silfver till betydligt värde.»

I det brev av den 8 maj 1697 från danske ministern *Luxdorph* i Stockholm, ur vilket *Fryxell* tydligen lånat den citerade skildringen, tillägger den förre, att bland de änkedrottning *Hedvig Eleonoras* juveler, som på detta sätt räddades, »og var den Rubin, som Sl: Kongen forgangen Aar indlöste i Holland (tillige med andre Joueler) som holdes for inestimable og var af Droning *Christina* pantsatt».¹ Av allt att döma hade *Karl XI* väl sålunda icke deponerat de från Holland inlösta juvelerna, åtminstone icke den »stora rubinen», i det bekanta, vid slottsbranden skonade förråds- och skattkammарvalvet »Elefanten» under Stockholms slott. Förmodligen placerades de efter branden dock snart nog därstädes. Presidenten greve *Fabian Wrede* m. fl. har nämligen år 1700 lämnat den upplysningen (se Bilaga 11), att den järnkista, i vilken de från Holland anlända juvelerna förvarades, en tid stått förseglad i förrådsvalvet, innan den (tydligen i det »gottorpska raseriets» dagar år 1698) blivit uppburen till *Karl XII*. Det måste nog vara denna järnkista, som *Fryxell* åsyftar, när han på tal om det »gottorpska raseriet» säger:² »I samma hvalf [Elefanten] stod ock en kista, fylld med dyrbara silfver-, guld- och juvelsmycken, samlade af Karl den elfte. Denna bars upp i Karl den tolfte rum och blef likaledes snart tömd.»

Där fick ifrågavarande kista kvarstå till den 15 maj år 1700, således någon tid efter det att *Karl XII* den 13 april s. å. för alltid lämnat sin huvudstad för att först vidtaga krigiska operationer mot Danmark. Redan året förut hade man flyttat de i det gamla förrådsvalvet i en järnkista liggande riksregalierna från detta valv, som nu skulle brytas ned, till Räntekammaren, där de skulle förvaras, »till dess framdehles något annat rum der till blifwer bygdt och förordnat».³

Vad som fanns kvar i den förutnämnda järnkistan med de inlösta juvelerna, när den, såsom ovan nämndes, den 15 maj 1700 flyttades från *Karl XII:s* rum till Statskontoret och därifrån tydligen till Räntekammaren,

¹ *And. Fryxell*, Handlingar rörande Sveriges historia. Fjerde delen. Stockholm 1843, p. 109.

² *Fryxell*, Berättelser ur svenska historien. Del 21. Stockholm 1856, p. 75.

³ Kungl. Maj:ts brev till Kammarkollegium den 16 maj 1699 (Kammarkollegii arkiv: Vol. 2 av skattkammарhandlingarna).

framgår av Bilaga 11. Innehållet utgjordes av den »stora rubinen», ett stycke av en kedja samt vidare en av allt att döma icke särskilt dyrbar diamantring och slutligen en kalk av guld med paten. Det var allt som tyckes ha återstått av de 40 nummer juveler och andra dyrbarheter, som inlösts i Holland år 1694. Med hänsyn till vad vi numera veta om den »stora rubinens» beskaffenhet, äro vi tydligen berättigade säga, att (bortsett från kalken med paten) allting av större värde uttagits. *Karl XII:s* egen uppfattning om den »stora rubinen» känner jag icke, men det förhållandet, att det icke tyckes finnas några tecken till att han senare skulle ha försökt skaffa nödiga penningmedel genom att belåna eller försälja den, tyder icke på någon högre uppskattning av densamma.

I Räntekammarens valv förblev den »stora rubinen» så liggande i denna samma järnkista till den 28 maj 1713, då den jämte dennas övriga innehåll inlades »uthi den Jernkistan som K. regalierne äro förwarade uthi och dhet för den Orsak, att der någon flyttning skulle skee då beqwemligare woro der med afkomma».¹

Under mellantiden hade som bekant det sekreta utskottet vid riksmötet år 1710 föreslagit att man i den dåvarande svåra situationen efter slaget vid Pultava borde försöka skaffa penningar genom att bl. a. sälja eller förpanta kronan tillhöriga »dyrbara jouveler och metaller af sölfver eller koppar, som ligga för publico döda och ofruchtsamma». Med anledning av detta förslag anhöll rådet att få underrättelse om »hwilcka publique juveler och metaller» som avsågos.² Någon annan åtgärd tyckes nyssnämnda hemställan icke ha föranlett, och jag känner åtminstone icke till att rådet fick något svar på sin fråga. Uteslutet är dock nog icke, att man bland juvelerna i första hand tänkt på den »stora rubinen». Denna hade ju först och främst sitt gamla rykte att vara »inestimabel», och det synes icke finnas någon anledning förmoda annat än att det även nu fanns personer, som hade kännedom om det i Bilaga 14 återgivna utlåtandet.

När änkedrottning *Hedvig Eleonora* år 1715 avlidit och regalier i och för bisättningen framtogos i Räntekammaren, uttog presidenten i Kammarkollegium greve *Nils Stromberg* den 29 nov. 1715 även »den Stora Rubinen som af Holland är inlöst och dijt warit af drottning *Christina* förpantat at wijsa H. D. arfprinsen af Hessen Cassell», såsom en av allt att döma av den i det föregående omnämnde kamreraren *Egid Torsell* gjord anteckning omnämner. Sedan *Fredrik* av Hessen, som ju på våren samma år blivit förmäld med

¹ Kammarkollegii arkiv: Vol. 1 av skattkammarhandlingarna, N:o 8.

² Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. Del 17. Stockholm 1902, pp. 113 och 121. — *Ernst Carlsson*, Sveriges historia under Karl den tolfte regering. Stockholm 1910, p. 474.

Ulrika Eleonora, fått se den »stora rubinen», inlades den åter i järnkistan med riksregalierna den 5 dec. s. å.¹

Efter *Karl XII:s* död begärde *Ulrika Eleonora* den 2 jan. 1719 att »få till sig Kongl. Regalierna at der uppå låta laga något till den förestående Hennes Maj:t:z Cröning». Järnkistan med riksregalierna, tillsammans med vilka ju även den »stora rubinen» befann sig, fördes samma dag till Kungshuset, där kistan lämnades till drottningen.² Det dröjde sedan som bekant flera år, innan regalierna återlämnades till Räntekammaren. *Egid Torsell* införde under tiden i skattkammarhandlingarna ett flertal anteckningar om förhållandet, varom han även avgav åtminstone ett memorial (5 okt. 1719) till Kammarkollegium. Detta gjorde upprepade framställningar i ärendet till Kungl. Maj:t. I sina nyssnämnda anteckningar nämner *Egid Torsell* vid flera tillfällen särskilt den »stora rubinen». Man får det intrycket, att han kanske var särskilt orolig för denna, och i betraktande av vad som sedan (år 1723) hände, är det nog troligt, att det kanske var flera, som voro detta.

Fryxell omtalar,³ att *Stanislaus Leczinsky* år 1722 yrkade på utbekommande av det årsunderhåll, som *Karl XII* lovat honom, samt hotade, att i händelse penningar icke erhöles han och hela hans hov skulle komma till Sverige för att där underhållas. Regeringen fruktade uppseendet och kostnaderna och ville ej heller bryta den avlidne konungens löften. Men som penningar icke funnos disponibla, ville man upplåna sådana mot »den beräktade stora krono-rubinen». Då man fick veta, att denna jämte övriga riksklenoder sedan 1719 stannat i *Ulrika Eleonoras* förvar, skaffade man emellertid andra medel för att tillfredsställa *Stanislaus Leczinsky*.

Om man går till handlingarna rörande detta ärende,⁴ finner man att det var 25,000 riksdaler som *Stanislaus Leczinsky* fordrade, och att Statskontoret och Kammarkollegium först fingo befallning att anskaffa denna summa mot pant av de medel, som Ryssland skulle betala. Växelkontoret, i vilket bl. a. den i det föregående omnämnde *Abraham Grill* var ledamot, deltog i överläggningarna och lovade tala med bankofullmäktige om saken. Rikens Ständers bank vägrade emellertid att förskottera den begärda summan mot den erbjudna säkerheten. Efter ny överläggning med Växelkontoret beslöto Kammarkollegium och Statskontoret att hemställa, »om icke H:s Maj:t fördenskul skulle behaga at låta hoos Banquen pantsättia den

¹ Kammarkollegii arkiv: Vol. 2 av skattkammarhandlingarna, p. 719.

² Kammarkollegii arkiv: Vol. 2 av skattkammarhandlingarna, p. 723.

³ *Fryxell*, Berättelser ur svenska historien. Del 31. Stockholm 1863, p. 70.

⁴ Riksarkivet: Rådsprotokoll 1722 (13 juni, 3 och 4 juli) och Kammarkollegii och Statskontorets gemensamma skrivelser till Kungl. Maj:t 1722 (3 juli). — Kammarkollegii arkiv: Kammarkollegii protokoll 1722 (21 juni, 2 juli).

stora Rubinen, som tillijka med Regalierne efter Kongl. befallning nu uti Kongshuset förwarad är, då man kan förmoda, at Banquen det begiärte förskott lærer låta affölja».

Utav handlingarna framgår, att icke från något håll, ej heller från Växelkontorets sida, ifrågasattes, huruvida den »stora rubinen» verkligen vore tillräcklig som säkerhet för det önskade stora lånet. Alla voro tydligen övertygade om att stenen var mycket värdefull. Möjligheten att det tidigare behandlade utlåntagandet eller intyget om den »stora rubinens» utomordentliga dyrbarhet skulle kunna ha blivit uppvisat vid detta tillfälle — t. ex. för att få Riksens Ständers bank att utan vidare godtaga denna ädelsten som pant — har jag berört p. 126.

Såsom redan nämnts, ordnades ju saken till slut så, att den »stora rubinen» ej kom att behövas som pant för lånet. Våren 1723 kom emellertid det förhållandet, att den »stora rubinen» och riksregalierna ej blivit återlämnade, att bereda konung *Fredrik* särskilda obehag. *Fryxell* säger därom:¹

»Man började som ett löst rykte omtala, huru konungen, för att få penningar till sin åsyftade statshvälfning, hade pantsatt den stora rubinen, måhända ock flere kronans dyrbarheter. Enligt ständernas önskan har då landtmarskalken *Lagerberg* jemnte några kammarkollegii ledamöter anhållit om besagde klenoders återlemnande. Men *Ulrika Eleonora* vägrade...» Slutligen lyckades man dock övertala konungen till eftergift, och de ifrågasvarande dyrbarheterna återlämnades. *Fryxell* tillägger, att ständerna utsatte ett pris av 1,000 dukater och konung *Fredrik* ett av 10,000 till belöning åt den, som kunde angiva upphovsmannen till det för konungahuset skymfliga förpantningsryktet.²

Det var den 7 mars 1723, som riksregalierna m. m. återlämnades. De fördes först till Kammarkollegium, och sedan lantmarskalken dagen därpå fått tillfälle inspektera innehållet i den järnkista, i vilken de förvarades, fördes denna den 9 mars till Räntekammaren, där den förut stått.³

Bortsett från publicerandet år 1733 av *Chr. J. Brehmers* förutnämnda avhandling om de svenska regalierna, i vilken den »stora rubinen» och flera viktiga, i det föregående redan tillräckligt berörda förhållanden rörande densamma omnämnas, finnes mellan åren 1723 och 1748 intet av särskilt intresse att anföra i detta sammanhang. Den »stora rubinen» låg fortfarande förwarad tillsammans med riksregalierna i Räntekammaren.

Kom så år 1748 med bl. a. dess utsikter till krig med både Ryssland och Danmark. *Carl Gustaf Tessin*, som satt såsom kanslipresident, föreslog den

¹ *Fryxell*, Berättelser ur svenska historien. Del 31. Stockholm 1863, p. 70.

² *Fryxell*, l. c., p. 71.

³ Kammarkollegii arkiv: Vol. 1 av skattkammarhandlingarna, N:o 9.

24 okt. i rådet, att man borde göra ett försök att få den »stora rubinen» värderad för att ha klart för sig, huruvida man, i fall det behövdes, »kunde på denna Rubin ännu en gång upnegociera nogon Summa penningar, som förr skedt då den uti Högsalig Konung *Carl XII:s* tid blifwit igenlöst» (se Bilaga 15). I detta *Tessins* uttalande kommer ganska tydligt fram det förhållandet, att man på 1700-talet och förmodligen i vida kretsar hade den uppfattningen, att när den »stora rubinen» pantsattes i Holland, var det uteslutande eller åtminstone i huvudsak på den, som det stora lånet erhöles. Säkerligen har väl samma uppfattning spelat in även år 1722, då det, såsom tidigare anförts, ser ut som om Riksens Ständers bank icke skulle ha haft något emot att lämna ett större lån på den »stora rubinen». Allra tydligast kommer emellertid ifrågavarande, såsom vi tidigare sett förvisso ej riktiga uppfattning fram i ett par uttalanden, som jag ber att här få citera. Det ena förekommer i den tidigare omtalade, med *G. Brandts* namn undertecknade handlingen från antagligen år 1736 (se p. 120). Man läser där: »Then Rubin, som förwaras i Riksens Skatt Camar i Sverige är af en Walnöts storlek och trind, och hålles för inestimabel. Then samma har förr stått i pant för 70/m [= 70,000] Rsdlr». Det andra av de åsyftade båda uttalandena återfinnes i den bekante lektor *Sven Hof*s i Skara »*Oryctophylacium Bromelianum*». *Sven Hof* säger därstädes:¹ »Den rubinen, som finnes i Stockholm ibland regalierna, och skall wara bekommen i Prag, i Tyska kriget, är wid pass så stor, som en walnöt, och berättas hafwa warit pantsatt hos en Jude för 30,000 R:daler. Se *Bremers disp. om Regalierna*, p. 15.»

För att nu återvända till rådssammanträdet den 24 okt. 1748, må först omnämnas, att *Tessins* förslag genast bifölls. Man lät sedan sända efter den »stora rubinen», med vilken kammarrådet frih. *C. G. Rålamb* infann sig. *Tessin* och *Rålamb* åtog sig att se till, »på hwad sätt denna Rubin bäst kunde avtryckas». Denna modell borde, såsom av den intressanta motiveeringen till *Tessins* förslag framgår, vara ett noggrant avtryck av stenens form och visa alla de större och mindre gropar och upphöjningar, som funnos på stenen. Med tillhjälp av en sådan modell och en beskrivning på stenen borde man sedan, under förutsättning att stenen vore oslipad, vilket man ansåg den »stora rubinen» vara, kunna få reda på värdet. Möjligheten härav hade omnämnts för *Tessin* av dåvarande kanslirådet *Edvard Carleson*, som länge uppehållit sig i Turkiet och fått höra, att man där och i Orienten använde sig av en sådan metod.

¹ *Sven Hof*, *Oryctophylacium Bromelianum*, eller Förteckning på de Inländska och Utländska Mineralier, som finnas uti den af Framledne Herr Vice Presidenten och Kongl. Archiatern, Magnus von Bromell, gjorde ansenliga Samling. Handskr., dat. 23 dec. 1751, på Kungl. Bibl. i Stockholm.

Samma dag gav man hovjuveleraren *F. Bergh* befallning att dagen därpå infinna sig jämte en modellör.¹ Då förfärdigades också, i rött vax, av den »stora rubinen» en modell (fig. 5), som frih. *Rålamb* tog om hand (se Bilaga 16).

Det kan nog redan på förhand anses vara fullkomligt uteslutet, att man lämnade hovjuvelerare *Bergh* någon underrättelse om det verkliga skä-

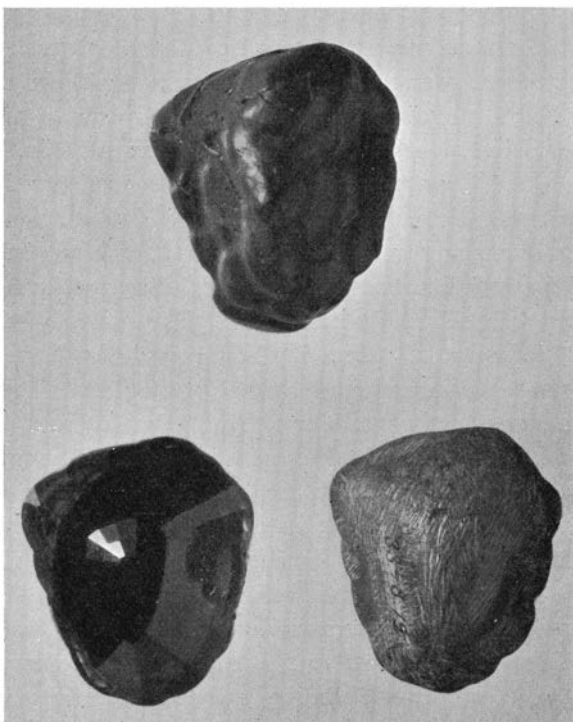

Fig. 5. Överst den år 1748 förfärdigade modellen i rött vax av den »stora rubinen». Därunder blymodellen (t. h.) och den färdigslipade modellen i rött glas (t. v.). Naturlig storlek. — Efter fotografi, benäget överlämnad av Statens Historiska Museum i Stockholm.

let till att man ville ha en modell gjord av den »stora rubinen» och en beskrivning upprättad över huru stenen var beskaffad i avseende på färgen och möjliga felaktigheter. För honom har man av allt att döma föreburit, att man hade planer på att låta slipa den »stora rubinen» och för det ändamålet behövde icke blott en noggrann modell av och beskrivning på den oslipade stenen, utan även dels en utredning om huru slipningen bäst borde utföras,

¹ Kammarkollegii arkiv: Kammarkollegii protokoll 17:8.

dels en särskild modell, som visade, huru den »stora rubinen» skulle komma att te sig efter slipningen. Det är uppenbarligen av denna anledning, som år 1748 av den »stora rubinen» förfärdigats ej blott den redan omnämnda, i rött vax utförda modellen av den oslipade stenen, utan även dels en i bly gjuten, sedan delvis facetterad modell, dels en färdigslipad modell i rött glas. De båda senare visas, liksom vaxmodellen, i fig. 5.

Den 28 okt. avgav hovjuvelerare *Bergh* en första rapport (Bilaga 17), meddelande, att han var ivrigt sysselsatt med det honom givna uppdraget, och redan den 10 nov. 1748 var han i tillfälle överlämna sin redogörelse med beskrivning på den »stora rubinen» och därjämte både nyssnämnda blymodell och den av stensliparen *Johan Feichtinger* förfärdigade, slipade modellen i rött glas (se Bilaga 18).¹ Jag har i det föregående redan omnämnt några av de omständigheter, som framgå av hovjuvelerare *Berghs* beskrivning på den »stora rubinen», t. ex. färgen och mängden fel, som *Bergh* fann stenen ha. Jag har likaledes haft anledning påpeka (p. 125), att han angiver vikten vara 255 ³/₄ karat, vilken bestämning han emellertid icke gjort själv, utan fått sig meddelad. Man har tydligen ej ansett sig böra eller vara tvungen avlägsna infattningen, när modellen förfärdigades, vilket intressanta förhållande först efter publicerandet av en avbildning av den nu i Ryssland befintliga stenen jämte dess infattning bör närmare behandlas.

Berghs rapporter överlämnades, såsom naturligt var, tydligen till *Tessin*, bland vars papper de återfunnits. Jag har närmast det intrycket, att *Tessin* efter mottagandet av nämnda redogörelser icke vidtagit några ytterligare åtgärder i ärendet, vad detta nu än kan ha berott på. Det kan kanske vara möjligt, att anledningen varit de av *Bergh* påpekade många felen hos stenen och hans konstaterande av att den ej var helt oslipad; det kan kanske också hända, att de oroande utrikespolitiska förhållandena såpass snabbt och avsevärt hunno ändra sig till det bättre, att ärendet ej längre syntes så brådskande och angeläget, utan kom att uppskjutas på obestämd tid.

Från 1750-talet ha vi först och främst att anteckna, att drottning *Lovisa Ulrika* den 27 mars 1754 genom rådet bereddes tillfälle att få se den »stora rubinen». Samma dag bragtes den åter på sin vanliga förvaringsplats i Råntekammaren.² Redan nästa år (11 okt. 1755) flyttades den emellertid tillsammans med övriga kronjuveler från det förra Råntekammarvalvet på Kungl. slottet till den nyinredda skattkammaren invid Råntekammaren i Kungshuset.³

¹ (*Berghs* och) *Feichtingers* räkningar återgivas i Bilaga 19.

² Kammarkollegii arkiv: Kammarkollegii protokoll 1754 och Vol. 3: I, fol. 198, av skattkammarhandlingarna.

³ Kammarkollegii arkiv: Vol. 1 av skattkammarhandlingarna, N:o 26.

Innan *Gustaf III* år 1777 skänkte den »stora rubinen» till *Katarina II*, hade han själv haft tillfälle att se den åtminstone ett par gånger, dels (såsom kronprins) den 13 maj 1762, dels den 8 aug. 1771,¹ vid vilka tillfällen han besiktigade regalierna i skattkammaren. Anledningen till att han överlämnade den »stora rubinen» såsom gåva till *Katarina II*, skall ha varit den, att han vid sitt besök i Petersburg år 1777 blev så överhopad med dyrbara presenter av kejsarinnan, att han icke ansåg sig kunna underlåta att visa henne en uppmärksamhet av likartat slag.² Han skrev från Petersburg den 26/15 juni 1777 ut en order till Kammarkollegium att utlämna den »stora rubinen» till hans broder, hertig *Karl*. Denna befallning sände han till denne senare. Hertig *Karl* tillkallade kammarrådet *Ph. F. Rothlieb* och mottog stenen av denne, sedan han på hertigens befallning tagit ut den ur skattkammaren. *Rothlieb* fick dessutom order att icke nämna något om saken för någon. Detta tilldrog sig den 9 juli 1777. Hertig *Karl* översände stenen till Petersburg, där *Gustaf III* överlämnade den till *Katarina II*, kanske vid det tillfälle då kejsarinnan den 16 juli sista gången mottog honom på Peterhof.³

Det dröjde sedan ända till den 4 mars 1778, innan *Rothlieb* fick tillåtelse avgiva någon redogörelse till Kammarkollegium för vad som tilldragit sig. Först då ankom nämligen dit ett Kungl. Maj:ts brev av den 24 febr. 1778, i vilket *Gustaf III* frikallade Kammarkollegium från allt vidare ansvar för den till hans egen disposition överlämnade »stora rubinen» och gav befallning, att denna skulle avskrivas.⁴ Därmed slutar den märkliga och intressanta gamla »stora rubinens» historia såsom svensk kronjuvel.

Bilaga 1.

Utdrag ur *B. Dudik*, Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte. Im Auftrage des hohen mähr. Landesausschusses im Jahre 1851 unternommen und veröffentlicht. Brünn 1852, p. 92:

»Im Kammerkollegium — Archiv zu Stockh. fand ich folgenden Brief *Königsmarks* an den damaligen General-Gouverneur von Liefland, *Magnus Gabriel de la Gardie* (sein Leben in *Fryxell's* l. c. Thl. 9. S. 56. u. s. w.), ddo. Rodenberg (Kurahessen) 25. Juni 1649: '... Wasz die bewusten Perlen concernirt, habe ich zwart dieselbe an die Meinige bereits vergeben,

¹ Kammarkollegii arkiv: Vol. 3: I, fol. 217, och »Äldre Skattkammars Inventarier» bland skattkammarshandlingarna.

² *Fredrik Axel von Fersens* historiska skrifter. Utgivna af *R. M. Klinckowström*. Tredje delen. Stockholm 1869, p. 251.

³ Jfr *C. T. Odhner*, Sveriges politiska historia under *Gustaf III:s* regering. I. Stockholm 1885, p. 488.

⁴ Kammarkollegii arkiv: Vol. 4 av Skattkammarshandlingarna (»N:o 9 1/2. Handlingar ang. en stor oslipad Rubin som tillhört Kungl. Skattkammaren i äldre tider»).

jedoch gebührete billig Ihr Königl. Mayst. Meiner Allernädigsten Königin (*Christine*) der Vorzug vndt solte Mir nichts lieber seyn, alsz wan selbige Perlen nun dergestalt beschaffen, das sie Ihr Königl. Mayst. gefällig vndt deroselben Ich Sie präsentiren möchte, gestalt ich dann auch den grossen Rubin Niemandt liebers, alsz Ihr gönnen möchte, Zumalen er meritiret von Niemandt, alsz ihr Königl. Mayst. getragen zu werden, dieselbige auch übrige Mittell mich hinwiederumb Königlich anzusehen vndt zu regaliren &c. . . »

Bilaga 2.

Utdrag ur ett i Bryssel i juli 1663 upprättat notarial-instrument på spanska om pantsättandet av drottning *Kristinas* juveler efter en avskrift i den till Riksarkivet i Stockholm överlämnade delen av drottning *Kristinas* av Sverige arkiv i det Azzoliniska familjearkivet i Empoli-Vecchio («Ekonomica. Juvelerna i Holland»):¹

»C o p i a.

Sepan quantos esta Carta de Ratificacion, y lo en ella contenido, vieren Como oy a treze dias del mes de Iulio, de mil Seis Cientos y Sesenta y tres años, antemi *Iuan S'Droogen* Notario y Escrivano publico del Rey nuestro Señor, Residente en esta Su Corte y Villa de Brusselas, — — parezio presente el Señor Don *Fernando de Yllan*, Señor de Bornival y del Franco feudo de Roñon, y presento una escritura otorgada por el Señor *Iuan Nunes Henriques*, en la Ciudad de Amsterdam en Cinco deste presente Mes y año, que es del tenor Sig:te En la Ciudad de Amsterdam, en Cinco dias del mes de julio de mil Seis Cientos y Sesenta y tres años, antemi *Pedro Padthuyzen* escrivano publico admitido por la muy noble Corte de Holanda y del numero desta Ciudad de Amsterdam, y en presencia de los testigos y uso escriptos, parecio en Señor *Iuan Nunes Henriques*, y declaro

¹ Den ovannämnda avskriften bär följande gamla påteckning på italienska: »1663. Bruselles 3 Luglio. Copia publica dell' Inventario delle Gioie impegnate in Amsterdam dalla glo. me. della Regina all' *Henriques*». Att det där sålunda angivna datum 3 juli 1663 ej kan vara det riktiga, framgår emellertid redan av handlingens ordalydelse (dock hänför sig en del av innehållet till vad som inträffade i Bryssel nämnda dag). I sin i dec. 1694 utställda och i Bilaga 7 efter avskriften i »Hollandica. *Lillieroots* arkiv. Kopieböcker. I. 1692—1694» (på Riksarkivet) återgivna räkning talar *Henriques* om ett notarial-instrument, upprättat inför notarien *Peter Pathuysen* den 5 juli 1663, och till detta hänvisar även den här återgivna, på spanska avfattade handlingen. Denna är nog otvivelaktigt av den 13 juli 1663 och en avskrift av samma »Notarial Act på Spanska, daterad Brüssel d. 13 Julij 1663 angående mehr bem:te Jouvellers förpantning», som *Arvid Bernhard Horn* och hans två kamrater den 10/20 sept. 1695 bl. a. emottogo av *Lillieroot* för att tillstålla *Karl XI* (jfr p. 117).

y confesso aver recibido y estar entregado a toda Su Voluntad, por Manos de los SS :res *Iuan de Paz y Andrez de Azevedo*, de orden del S :r Don *Fernando de Yllan* Señor de Bornival y del feudo de Roñon, Residente de la Serenissima Reyna *Christina* de Suecia en la Corte de Brusselas, y de los herederos del difunto Señor *Garcia de Yllan*, las piecas Siguietes.

Primeramente un Rubi balais en forma de Rasimo que con el oro pesa dos oncas escasas.

Todas las quales piecas Suso referidas, se entregaron al dicho S :or *Iuan Nunes Henriques*, en presencia de mi el dho Escrivano — — — — —

Y pareciendo ansi mismo antenos eldho Escrivano y testigos, el S :or *Iuan Philipe Silvere Croon*, como Domestico que es deladha Serenissima Reyna *Christina* de Suecia, quien entrevino en la entrega de parte dedhas piecas y conoce a todas las dhas piecas — — — y es declaracion que sobre las dhas piecas esta deviendo ladha Serenissima Reyna de Suecia, en conformidad de las quantas que tiene ajustadas eldho S :or Don *Fernando de Yllan*, Rixdaldres quarenta y seis Mil y Nove Cientos y Noventa y nueve, y assi mas por interes de Seis Meses Rixdaldres Mil quatro Cientos y diez, que todo importa Rixdaldres quarenta y ocho mil quatro Cientos y nueve, que hacen florines Ciento y diez y seis Mil Ciento y ochenta y uno y doze placas, a que se añaden mas por diferencia de la moneda de Brabante, donde se la deven, y aver se le de pagar en el banco desta Ciudad, uno por Ciento, que hacen Mil Ciento y sesenta y un florines, que assi en todo hacen Ciento y diez y Siette Mil tres Cientos y quarenta y dos florines, los qual eldho S :or *Iuan Nunes Henriq:s* por estar entregado como dho es, de las dhas piecas aceta y se obliga a pagar los aldicho S :or Don *Fernando de Yllan* y los herederos de *Garcia de Yllan* — — —»

Bilaga 3.

Drottning *Kristinas* pantebrev till *Teixera* år 1676 efter en avskrift (eller översättning?) i Vol. 2 av skattkammarhandlingarna i Kungl. Kammarkollegium i Stockholm:

»Drottning Christina Alexandra

Wij göre i kraft af detta såsom igenom ett Öppet instrument kunnogt och wele att till säkerheet af hela den penningesumman som Wår Resident *Emanuel Teixera* hos Oss hafwer att fordra in till denna dag, iembwål hwad han framdeles hos Oss lærer få att fordra för de penningar som han till Wårt uppehälle månatligen till Oss lærer öfwergöra i förmågo af det sidsta emel-

lan Oss i Hamburg d. 18 October A:o 1688[!] slutne Contractet honom skola wara förskrifne och hypothicerade icke allenast alla Wåra moeubler och effecter i Rom utaf hwad slag de wara måge, utan wele jembwäl att till hans större säkerheet honom skola wara hypothicerade till samma ända alla Wåre juveler som äro i Holland pantsatte så mycket som de äro värde, dock med det förbehåld att han så länge Wij lefwe icke på något sätt kan præ-tendera eller sigh betalt göra utaf wåre moeubler och effecter i Rom eller Wåre juveler i Holland utan Wår Speciale Consens, utan niuter allenast räntan utaf denne sin fordring till 4 pro Cento efter Contractet. Wij wele fuller att der Gudh skulle behaga med Oss någon ändring göra och att samma Wår Resident ännu Wår Creditor wore, skall han framför alla andra åthniuta fullkommelig betalning och förnöyelsse utaf Wår arfwinge så myckit som han lærer hafwa af Oss att fordra. På det detta förenembde må efterkommas, gifwe uti den kraftigaste form som skee kan Wårt K. Ord ifrån Oss; till hwars troo och säkerhet hafwe Wij detta med Wår Kongl. hand underskrifwit och med Wårt Kongl. Secret bekräfta låtit

dat. Rom. d. [4]¹ April A:o 1676

Drottningen

L. S.

R.

Labbe Santini»

Bilaga 4.

Utdrag ur e. o. envoyén *Nils Lillieroots* brev från Haag av den 10 mars 1694 till Kungl. Maj:t (»Hollandica. *Lillieroots* bref 1694» på Riksarkivet i Stockholm):

» — — — — —

① Hwad frågan angår om det äro samma Joveler som Dråtningen har pantsant [!]? så kan iag ingen annan wissheet där om hafwa än det Juden sådant påstår, hwilket synnes wara troligit emädan upsattet med stoorlecken och wickten aldeles komma öfwerens med bijfogade förpantningz Act N:o 1. Dessföruthan äro de förnämsta styckerne uthaf den stoorheet och beskaffenheet att de eij lättel. kunde förbytas, med mindre man sådant skulle märckia.

② Angående wärdet så kan iag eij något säkert där om underdånigst berättä; Men om iag skall sättia troo till det, andra där om säga, som hafwa

¹ I avskriften bland skattkamarhandlingarna finnes dagen ej utsatt, men originaldokumentet, som befann sig bland dem, vilka *Arvid Bernhard Horn* och hans två kamrater den 10/20 sept. 1695 emottogo av *Lillieroot* för att tillstålla *Karl XI* (se p. 117), skall ha varit daterat den 4 april 1676.

»Stormächtigste etc. etc.

Uppå Eders Kongl. Maj:ts nådigste befallning uthaf d. 8 Augusti näst-förleden hafwer iag förleden wecka warit uthi Amsterdam wijd den Wärdering som Rijkz-Wärdien *Grill* och Inspectoren *Carlstein* hafwa giort på de Juveler som hoos Juden *Jacob Nunnez Henriquez* äro pantsatte; Och ehuruwähl iag intet twijflar med mindre Eders Kongl. Maj:t lærer uthaf deras underdånigste berättelse hafwa en nöijachtig underrättelse om Juvelernes rätta värde och beskaffenheet, så finner iag dock wara min underdånigste skyldigheet i föllie uthaf högst Bem:te Eders Kongl. Maj:ts nådigste befallning, att där öfwer säga mina oförgripeliga tanckar, sampt gifwa tillkänna, hwad andra mig där om hafwa berättat.

Jag håller för otwifwelachtigt att det äro samma Juveler som uthaf Hennes Maj:t Drottning *Christina* Glor-Wyrdigast i åminnelse äro pantsatte, emädan de till wickt och skapnat aldeles öfwerens stämman med den beskriifning som befinnes uthi Notorial Acten som är där öfwer uprättat, när de pantsattes; de äro iämwähl störste dhelen, enkannerl. de dyrbareste stycken af den beskaffenheet och Wårde, att de eij lättel. förbytas kunde, så att iag för desse och flere orsacker skull altz intet twijfwels måhl drager att de iu äro de samme.

Hwad deras Wårde angår, så finnes uthi bem:te Pantförskriifningz Act eij något värde uthsatt, eij heller hafwer iag den wetenskap om sådana ting att iag uthaf mig sielf något wist därom underdånigst kan försäckra. Men håller före att de Wärderingz-Män, som på Eders Kongl. Maj:tz wägnar äro hijtsände, hafwa där uppå ett gådt förstånd, hwilka iag och hafwer förmärckt wara redelige Män och wähl sinnade, så att man förmodel. uppå dem kan sig förlijta; de hafwa giort en åthskillnat emellan det värde, som de hafwa funnit gådt att där uppå sättia, och det de gälla kunde om de skulle inköpas, hållandes före att alla stycken, den stoore Rubinen undantagandes, eij under $\frac{m}{80}$ Rdlr. skulle bekommas. Således hafwa de sig emoot mig yttrat, och det stämmer iämwähl öfwer ens med andre kloke Juvelerares tankar som dem tillförne hafwa sedt, och mig där om giort berättelse; Imedlertijd är mig wordet försäkrat att Juden som Juvelerne hafwer i pant skall för en tijd sådan låtit dem af någre förfahrne Juvelerare wårdera uppå den ansöckning som *Assolini's* Fullmechtig hoos honom hade giort att emoot en wiss Summa för öfwerskättet af deras värde dem öfwerlåta åth Juden, där han *Assolini* skulle få dem inlössa; den samma Wärderingen stijger till $\frac{m}{60}$ Rdlr. wijd pass, Rubinen undantagandes den de eij hafwa understått

sig att Wårdera. Men någre Judar hafwa warit sinnade att tillsammans dem inlössa för bästa kiöp som skeep kunde och wille där uppå wåga in till $\frac{m}{100}$

Rdlr. oansedt någre af dem hafwa ment att de wåhl kunde gå till $\frac{m}{140}$, där eij annorledes skeep kunde; Ty denne Rubinen är mycket nampnkunnig och kåstelig sampt af en owanlig wickt så att han hålles före wara den største och sköneste som finnes till i wårlden och fördenskull uthi en konungz ägendom kunna ansees för en stoor och dyrbar skatt.

Medaillerne som här finnas till en temlig myckenheet kunna eij wårderas med mindre de särskilt skiårskådas uthaf dem som på sådana ting hafwa förstånd; kan skeep att de äro en stoor Summa wårde, men Wårderingz Månnen hafwa allenast det prijss där uppå satt som Materien synes wara wårde. Det samma hafwa de och giort på de andra stycken af gull, Cristal och mehra sådant, eij anseendes arbetet som ibland kan stijga högze än sielfwe Materien, men hafwa tyckt för sig förswarligast att således görat.

Uthaf detta alt kan iag eij annat oförgripel. sluta än det är Eders Kongl. Maj:ts förhelachtigt att inlössa desse Juweler, särdeles emådan de i begynnelsen äro kallade Cronans och med Rubinen fast högze skattas än den Summan som der före bör betalas.

Uthaf de räkningar och skrifter som iag tillförne underdånigst har öfwersånt, lærer Eders Kongl. Maj:ts förmodel. i nåder sedt, huru wijda Judens *Nunnes* och *Teixeras* fordringar äro grundade, men efter Stat:nes besluth dem bågge tillågger betalling så blifwer nu intet frågan, om de den böra hafwa eller om den enas rätt är så god som den andras, uthan om deras räkningar äro richtige, hwilka iag här hoos uthaf dem sielfwe under-skrefne uthi underdånigheet låter föllia.

Eders Kongl. Maj:ts nådige breef af d. 19 Septembr. ang:de desse Juweler hafwer iag uthi Amsterdam med underdånigste wårdat bekommit, hwilket iag har stålt mig till hörsam efterrettelse.

Förblifwandes till min yttersta dödztund med allerunderdånigste wårdat

Eders Kongl. Maj:tz

Haag d. 13/23 October. A:o 1694.»

Bilaga 6.

Utdrag ur 1694 års Rådsprotokoll (på Riksarkivet i Stockholm):

»Anno 1694 d. 30 Octobris efter middagen, woro uti Kongl. Maj:ts Kammar tillsammans

Hans Kongl. Maj:t

Gref B. Oxenstierna, Gref J. Gabr. Stenbock, Gref Christ. Gyllenstierna, Gref Fabian Wrede [,] Gref J. Hastfer, Gref Axel Stålarms [,] Gref Carl Gyllenstierna, Gref Nils Gyllenstålpe [,] Gref Erich Dalberg, Gref Gabriel Falkenberg [,] Gref Axel Wachtmeister, Gref Lars Wallenstedt.

CantzlijRådet Piper upläste StatsContoirets bref af d. 22 hujus angående Hennes Maj:ts Drottning *Christinæ* hos Judarn[e] *Teixera* och *Jacob Nunnes Henrij* pantsatte Juveler, hwilcke Kongl. Maj:t til lössn updragne äro belöpande sig til en Summa af $\frac{80}{m}$ Rdl:r som de kunna inlösas före, men efter Envoyens *Lilljerots* och WärderingsCommissariernes *Anthonij Grils* och *Israel Carlstens* berättelser wäl wärde $\frac{120}{m}$ till $\frac{140}{m}$ Rdl:r.

Oplästes tillijka Envoyéns *Lilljerots* bref af Hag d. 13/23 hujus sampt *Grils* och *Carlstens* af d. 6 dito ifrån Amsterdam til StatsContoiret, hafwandes d. 3 Octobris bittida om morgonen gått uti Judens *Jacob Nunnes Henriques* hus och förrättat wärderingen af desse Juveler som wore följande.

N:o 1. En stor Rubin balais som menes wara den störste Rubin i hela werlden wäger snart 2 unts men 298 Carrat netto med infattningen af gullet, hwilcken Rubin för des ogemehne storlek är inestimabel.

N:o 2. En stor Diamant taffelsten af gott watn och något stumpote hörn af 19 Carat, hörandes til ett smycke af 8 st. rosenstenar, som wärderas tilsammans för ..... Rdl. 14000

N:o 40. —————

Summa Rdl. 50287.

förutan den store Rubinen som intet något wist prijs för des oskattbare wärde skull påsättias kan, och betyge *Grill* och *Carlsten* därhos, att desse ofwan specificerade Juveler eij kunna bekommas för det wärde de äro upsatte för, utan åtminstone wärde 70 a $\frac{80}{m}$ Rdl:r.

Teixeras och *Jacob Nunnes Henriques* egenhändige upsats wore ochså här wid och twiflar Envoyén *Lilljerot* intet på med mindre desse Jouveler äro de samme som H:nes Maj:t Drottning *Christina* Judarna pantsatt hade, emedan de wore förseglade och kommo öfwerens med Spanske Notarialttesten.

Gref *Dälberg* och Gref *Falckenberg* kommo wid specificationens upläsande inn.

Gr. *Oxenstierna* berättade om den stora Rubin at han af FältMarskalcken framledne Gref *Königsmarck* den äldre blef tagen uti Prag, och är af Keijsarne *Ferdinandis* och *Maximiliano* skattad för inestimabel och hafwa tå både Judar och andre kloke Juvelerare warit tilsammans honom at wärdera.

Kongl. Maj:t, Emedan desse Juveler tilförenne warit här uti Rijket och de äro förde här ifrån, så hafwe Wij tänckt dem åter igen at inlösa.

Gr. *Falckenberg*, Wij hörde rättnu sedan af Envoyéns *Lilljerots* bref såsom och WårderingsCommissariernes berättelse, at desse Juveler äro mycket mehra wärde, oräknat denne store Rubin, hwars lijke intet skal finnas och fördenskuuld inestimabel, och håller iag tå för mycket nyttigt om Eders Kongl. Maj:t inlöste de samma, serdeles emedan de här ifrån Rijket äro komne.

Gr. *Oxenstierna*, det är wist at många Judar hafwe welat sammansättia sig och såsom uti Compagnie köpa denne Rubinen och resa där med öfwer til Indien at sälja honom där til Store Mogul, hwarest dee skulle kunna en otalig Skatt winna och öfwer många Tunnor gull därpå profitera.

Gr. *Dalberg*[,] och förutan denne Store Rubinen ähre de här upräknade Juveler mehra wärde än som dee tilsammans biudas Kongl. Maj:t til inlösn, ty Rubinen allena är wärd öfwer $\frac{100}{m}$ Rdlr, och de andra som specificationen är uppå, hållas före wara wärde öfwer 60 a $\frac{70}{m}$ Rdlr.

Deras Excellentier samptelige föllo uppå den mehningen at Kongl. Maj:t desse Juveler ju förr ju helre inlöste, emedan därutinnan en pretieux skatt består och dee dessutan för så lindrigt prijs Kongl. Maj:t updragne warda nemligen icke en gång til halfwa des wärde.

Kongl. Maj:t fan detta i nåde gott och war där til sielf benägen, men tog i noga betänkiande hwarest penningarne til des inlösande tagas skulle? anten af någre Medel här inrijkes eller de hållenske penningarne?

Gr. *Stenbock* påminte at den store Rubinen wore oren i brådden eller kanterne och intet portabel, så at Kongl. Maj:t honom tiänligen eller beqwämliken ej draga kan, utan tiänar allenast at liggia uti förwahr såsom en kåstbahr Juvel.

Gr. *Stålarm*, $\frac{50}{m}$ Rdlr äro de andre Juvelerne wärderade före, så kommer det $\frac{30}{m}$ Rdlr för denne store Rubin, tyckiandes det wara wackra penningar, hälst efter Kongl. Maj:t intet kan hafwa den nyttan af honom och bärån uppå sig.

Kongl. Maj:t frågade när Drottning *Christina* hade pantsatt desse Juveler?

Gr. *Stenbock*, år 1660 när hon företog resan hijt åt.

Gr. *Gyllenstolpe* berättade, at fast de andre Juvelerne intet äro nu af desse wärderings-Commissarier för mehra estimerade än $\frac{50}{m}$ Rdlr så äro de lickwäl mehra wärde och tilförenne när wärderingen skedde på Cardinal *Azzolini* begäran äro de skattade till $\frac{70}{m}$ Rdlr såsom *Lillieroth* skrifwer.

Gr. *Stenbock* berättade huruledes hans Excel:ce för en tijd sedan underdånigst tilböd Kongl. Maj:t desse Juveler hijt i händer at skaffa på Judens egen hazard, där han om inlösnn tå hade blifwit försäkrad, och at Kongl. Maj:t sielf hade dem här kunnat upbryta, förr än någon penning där uppå betahltes.

Kongl. Maj:t frågade om Gref *Johan* nu detta wille sig antaga eller wiste något så säkert förslag wid handen gifwa?

Gr. *Stenbock*, Neij [,] aldranådigeste Herre[,], nu omöijeligen, ty det tilfället gafs tå den tijden allenast.

Bilaga 7.

Jacob Nunes Henriques' räkning år 1694 vid inlösen av de hos honom pantsatta juvelerna (»Hollandica. *Lillieroots* arkiv. Kopieböcker. I. 1692—1694», p. 196, på Riksarkivet i Stockholm:

»N:o 1. Haere Majesteijt *Christina Alexandra* Coninginne van Sweden sal:r Ged. is Schuldig aen *Jacob Nunes Henriquez*.

1688. 30 April. Voor verschotte gelt op de Juvelen volgens

d'Acte op den 5 July 1663. voorde Notaris *Peter Pathuysen*

Gepaneert, in banco afgeschreven ..... f. 117342:—

Voor Interest t'Seedert den 30 April 1688 tot den 15 Xbr.

1694 syn ses Jaeren & 7^{1/2} maenden teegens 6 pr.C.

S Jaers ..... f. 46643.9.

Bancgelt f. 163985.9.

Voor agio a 4^{3/4} pr.C. .... f. 7789.6.

f. 171774.15.

Jacob Nunes Henriquez.

Denna räkning är införd och quitterat uti een Notarial act som emellan mig och Juden *Jacob Nunes Henriquez* uprättades här i Haag d. 21 December St. n. 1694.

N. Lillieroot.»

Bilaga 8.

Manuel Teixeras räkning år 1694 vid inlösen av de hos *Jacob Nunes Henriquez* pantsatta juvelerna, i vilka även *Teixera* hade panträttighet (»Hollandica. Lillieroots arkiv. Kopieböcker. I. 1692—1694», p. 197):

»N:o 2. Haere Majesteijt *Christina Alexandra* Coninginne van Sweden debit aen de Resident *Manuel Teixera* Volgens Syn hypoteech op de Juvelen in handen van *Jacob Nunes Henriquez* berustende.

1689. Primo April Per Saldo van Syn Reeken ..... Rdlr. 12937.16.6.

Voor Interest t' Seedert primo april 1689 tot d. 15 Xbr.

1694. Syn Vyf Jaeren & 8¹/₂ maenden teegens 4 p.C

mt Jaer. .... Rdlr. 2954.—

Hamburgs bancgelt Rdlr. 15891.16.6.

Voor agio van Rdlr. 15891.16.6. Hamburgs bancgelt tee-

gens Hollands Courant gelt a 5³/₄ pro.C. .... Rdlr. 913.37.6.

Rdlr. 16805.4.

Maecken de bovenstaende

Rdlr. 16805.4. Courant gelt f. 42012.14.

Als precurasije hebende van Sr. *Manuel Teixera*

Jacob Nunes Henriquez.

Denne räkning är införd och quitterat uti een notarial act som emellan mig och Juden *Jacob Nunes Henriquez* uprättades här i Haag d. 21 December St.n. 1694.

N. Lillieroot.»

Bilaga 9.

Utdrag ur en avskrift i »Hollandica. Lillieroots arkiv. Kopieböcker. I. 1692—1694», pp. 202—206, på Riksarkivet i Stockholm:

»Förteckning uppå dhe Jouveler och andre Saker af Guld[,]Sölfwer, Agat, Christal etc., som år 1663 blifwit pantsatte af fordom Hennes Maj:it Drottning *Christina* hoos Juden *Johan Nunes Henriquez* i Amsterdam, och nu af hans Son *Jacob Nunes Henriquez* återlefwerade emoot betalning, till

att sättias i förwahr hoos Kongl. Maij :tz Extraordinarie Envoyé Wällborne H:r *Nils Lillieroot* till wijdare Kongl. Maij :tz nådigste förordning. Emootagne, öfwersedde och förseglade af bem:te H. Extraordinarie Envoie, sampt Rijkzwärdijen H. *Antoni Grill* och Inspectoren H. *Israel Carlsteen*.

Haag d. 11/21 Dec. 1694.

N:o 1. En stoor Rubin Balais wäger med gullet hwaruti han är infattadt 298 Carat.

N:o 40. — — — — —

Nils Lillieroot.

Antoni Grill.

Israel Car(l)steen.»

Bilaga 10.

Utdrag ur »Carl XI:s Almanacksanteckningar.

Från originalen åter utgivna av *Sune Hildebrand*», Stockholm 1918:

p. 346. [År 1695.] »Den 27 November, som war om O[n]ssdagen, war Rijks-Wärdin *Anthom (!) Grill* och Jubeleraren *Isra[el] Carelsten* uppe uti Hennes K. M. Enke-Dränningens k[a]mmar och woge dhen stora rubinen uti Hennes K. M.:s], Hans K. M.:s] och Dheras Konglig Högheter Prinsen[s] och Prinsessornas närwaro. Rubinen wog uthan gullet 225 och $\frac{1}{4}$ carat, men medh gullet woog han 296 carat.»

Bilaga 11.

G. v. Dübens och *Fabian Wredes* m. fl. attester om innehållet den 15 maj 1700 i den järnkista, i vilken tidigare alla de från Holland återkomna, av *Karl XI* inlösta juvelerna legat (No. 8 i Vol. 1 av skattkamarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv i Stockholm):

»Effter Kongl. Maij:tz ankombne nådige befallning är den Jernkistan som de Jouveller warit förwarade uti, hwilka för någre åhr sedan ifrån Holland ankommo, ifrån Hans Kongl. Maij:ts Palais oförseglad tillika med Nyckelen der till nederburen utj Kongl. StatsContoiret. Dersamma städes utj Hans Excellences Kongl. Rådets och Præsidentens Högwällborne Grefwe *Fabian Wredes*, H. Cammar Rådets *Billingschöldz*, H. StatsCommissarien *Wallraves*, och H. Räntmästaren *Schönbergs* närwaro, yppnader, och derutj fölliande persedlar befundne ännu wara behållne, Nembl:n

En Stor Rubin effter Inventarium N:o 1 uti ett apart foder inlagd.

Ett stycke af en kedia bestående af fiorton Stijfften och i hwartera Stijfftet en dijksteen och ett Stijfte löst utan Deamant uti serskilt foder.

En Deamante ring med en lijten Dijksteen uti apart foder.
En kalk af Guld medh Perlor och Rubiner besatt, och Pateen der til.
Datum Stockholm d. 15 Majj A:o 1700.

G. v. Düben.

L. S.

De persedlar som här frammanföre Specificerade finnas, äro befundne i ofwanbemelte Jernkista, uti hwilken kista tillförene alla de ifrån Holland ankomne Jouveler warit inlagde, och så länge den i förrådz hwalfwet förwarades, har den med Hans Kongl. Majj:ts Sigill warit förseglad, och jemwäl effter befallning förseglader af oss *Billingschöld, Wallrave* och *Schönberg*, till Hans Kongl. Majj:t opburen, men nu oförseglad nederkommen till Kongl. Stats-Contoiret och der qwarlemnader, icke wetandes man, huruledes Hans Kongl. Majj:t har behagat med de öfrige Jouvelerne at disponera som af begynnelsen effter inventariumet deruti warit inlagde.
Stokholm d. 15 Maj 1700.

Fabian Wrede.

H. Billingschöldh.

G. Wallrave.

N. Schönberg.»

Bilaga 12.

Utdrag ur *Christopher J. Brehmer*, Deo duce dissertatio historico-politica, de regalibus regni Sveo-Gothici; akad. avh. (Uppsala) 1733; preses *J. Hermandsson*; tryckort Stockholm; p. 15:

»Sæpius dicta Clinodia [= Corona, Gladius, Sceptrum, Pomum vel Orbis, & Clavis Aurea] in Fisco Regio semper conservantur: quibus accensendum est magni pretii ac æstimationis Clinodium, Rubinus scil. rari ponderis, qui, plane pellucidus, juglandem magnitudine superat, hunc Cameræ Consiliarius, Nobilissimus D:nus *Hägerflycht*, meo conspectui abhibens, narravit, eum, in urbe Bohemiæ, Praga inventum, ab equite quodam Sveco & postea Campi Mareschallo ac Comiti Illustrissimo *Ottoni Wilhelmo Königsmarck* vili pretio ab eodem ventidum fuisse, qui iterum inæstimabili hoc lapide, Regnam Sveciæ Potentissimam, *Christinam* donavit. Cujus aspectu Persianus quidam, Sveciam visitans, delectatus, dixit se nihil pretiosius visum desiderare, sufficit hunc vidisse.»

Bilaga 13.

Avskrift av fol. 243¹/₄ i avd. I av Vol. 3 bland skattkamarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv i Stockholm:

»Inneliggande Ounderskrefne Uträchning på Wärdet af den Stora Rubinen är af Höglofl. Kongl. Statz Contoiret in Octobr. 1748 meddelt.

Om Auctorn till denna uträkning äro 2:ne berättelser, nembl. den förra att frambledne Hr *Grill* skall upgifwit den sama; Men efter den senare Berättelsen skall fordom Camerera n *Hillebrand* — — — » (de sista orden i meningen äro ej tydligt läsbara, då texten stympats och delvis dolts vid inbindningen.)

Bilaga 14.

Avskrift av fol. 243^{1/8} (innehåller den ej undertecknade »Uträkning», till vilken hänvisas (se Bilaga 13) på fol. 243^{1/4}) i avd. I av Vol. 3 bland skattkammarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv i Stockholm:

»Min Allernådigste Konung.

Uppå Hans Kongl. Maj:ts befallning hafwer jag wärderat, den Stora Hans Kongl. M:ts Rubin, och befunnit Honom oförgripeligen wärd, som efterföljer, neml.

Efter den Persiske och Indianske riktigste uträkning är den Stora Största Rubinen som nu för tiden uti hela werlden bekant är

af wig	255 ^{1/4} Karat.
Av desse 255 Karat tager man ¹ / ₃ die part och multiplicerar ofwanstående wig	85.—
	1275.—
Är	2040.—
	21675. Karat
Denne summan Multiplicerad igenom 50 rdl pr Karat	50.
	Summan rdl:r 1083750 Wärdie.

Men när en Sten kommer öfwer 100 Karat til at wäga och hel ren och skiön är, så fördublar man de 50 rdl:r, och ställer 100 rdl i Rummet, och kommer en skiön Sten af 255 Karat då til ståendes uppå 2167500 Rdl:r.

Detta upstält efter den aldrariktigaste wärdie, som är bekant, och denna stora Rubinen är alltid hållen under namn af en Rubin Pallas, men jag finner at det är en Orientalsk Rubin, hwars like jag ännu aldrig sedt eller hört talas om.

Förblifwer in til min död etc. etc.»

(Av allt att döma är detta ej originalintyget, utan en avskrift av detta, eller kanske snarast en »avskrift av avskrift». En annan avskrift, som visserligen i ett par smärre detaljer, men ej i något väsentligt skiljer sig från den här avtryckta, finnes p. 573 i den volym i arkivet på Åkerö, som bär ryggtiteln: »Åkeröarkivet. 6. Rörande C. G. Tessins mineral-samling.»).

Bilaga 15.

Utdrag av Rådsprotokollet (Utrikesärenden) för den 24 okt. 1748:

»Måndagen den 24. Octob. 1748. I RådCammaren Närwarande Deras Excellenser Herrar Rikens Råd Gr. *Posse*, Bar. *Ehrenpreus*, Bar. *Wrangel*, Gr. *Tessin*, Gr. *Gyllenborg*, Bar. *CederCreutz*, Bar. *Taube*, Bar. *Stiernstedt*, Bar. *Höpken*, Bar. *Palmstierna*, Bar. *Wrede*, Gr. *Ekeblad*, Bar. *Seth*.

Sedan berättade Hans Excellence Herr RicksRådet Grefwe *Tessin* sig af Cantzlie Rådet *Carleson* blifwit underrättad at uti Turckiet och Orienten skola de ädla stenar, som äro oslipade, wara i särdeles värde, och at man til at få weta deras rätta pris behöfde allenast, jemte beskrifningen hafwa et noga aftryck af deras form, och alla de större och mindre gropar och uphögningar på dem; i anseende hwartill Hans Excellence fullit på den tankan om icke nyttigt skulle wara för Riket at för nogon wådelig händelse i framtiden weta rätta värdet på en Oslipad Orientalisk Rubin, som finnes uti Cronans skattkammare: och kunde man på ofwannämnde sätt bäst der om blifwa underrättad; så at man sedermera i fall Ricket, det Gud afwände, skulle komma nogon gång uti trångmåhl kunde heldre än at försättia några af Cronans Trophéer och seger märken, på denna Rubin ännu en gång upnegociera nogon Summa penningar, som förr skedt då den uti Högsalig Konung *Carl XII:s* tid blifwit igenlöst.

Och som härwid intet war at påminna, så Resolwerades at nogon af Kongl. Cammar Collegii ledamöter eftersändes, som denna Rubin häruti RådCammaren upwisar.

Detta wärkställdes och efter nogon stund anmältes och inkom Cammar Rådet Baron *Rålamb*, som wid denna Rubinens framgifwande berättade, at om honom i förteckningen af Cronans jouveler ej mehra nämdes än at han wore Orientalisk, utan nogot utsatt värde: eljest wiste man at han, troligast af Drottning *Christina*, warit pantsatt och åhr 1698. igenlöst ifrån Holland, men til hwad priss det ena eller det andra skedt, der om wore ingen under rättelse.

Hans Excellence Hr Ricks Rådet Gref *Tessin* och Cammar Rådet Baron *Rålamb* på togo sig at til se på hwad sätt denna Rubin bäst kunde aftryckas.»

Bilaga 16.

Avskrift av fol. 149 i avd. I av Vol. 3 av skattkammarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv i Stockholm:

»1748 d. 24¹ Octobr. kl. 1/2 6. efter middagen återstältes uppå Hans

¹ Uppenbarligen skrivfel för »25».

Kongl. Maj:ts Nådigste befallning till Kongl. RäntheCammaren af Cammar Rådet Högwälborne H. Baron *Gustaf Rålamb*, uti närwaro af Wälborne H:rar CammarRådet *Sandelhielm* och StatsCommissarien *Rudenschiöld*, den Stora Rubin som förmiddagen samma¹ dag blifwit till Högl. Kongl. Cammar-Collegium uttagen, men den i rödt vax aftagne formen behölts af H CammarRådet Baron *Rålamb*.»

Bilaga 17.

Avskrift av en originalhandling i arkivet på Åkerö, inbunden i den volym, som bär ryggtiteln: »Åkeröarkivet. 6. Rörande *C. G. Tessins* mineral-samling», p. 569:

»I ansende til desse Mulna dagar, att eij så kunna på dett utförligaste Igenom skåda den stora Rubin, Har iag af Cammar Collegie fåt tilstånd. komma med Rubinsliparen, den först förrekommande klar dag. i Commissions rummet dett på nogaste sät som giörligit är skiärskåda. och sedan de nu af mig giorda bly Modeller ther efter såga, och skiära, och försöcka ut den fördelachtigaste, at efter fuländatt. Prob. dett aller ödmuikast underdånigaste afgifwa. them.

Stockholm d. 28 ochtober A 1748

F. Bergh.»

Bilaga 18.

Avskrift av en originalhandling i arkivet på Åkerö, *ibidem*, p. 565:

»Underdånigaste Designation

Efter AllerNådigste Befalning och undfängen Model af then stora Rubin, som skal wäga 255 ³/₄ Carat, hwilcken är (Sub Rosa alt Igenom ganska fiädrig, och med Swartta, Witta, glantziga fläckar kringströd, dock) af god Couleur, efter samma förstbenemde Model hossgående bly afformad, och femb små stücken afsågade, och i anseende til dess anförda Tilstånd, befunit rådligast lämbna denne kiäcklek samt bibehålla Mästmögeligaste storleck, som och hindra anförde fehl att Minst Märkas, med de qwar öfwer blifwande gropar, hwilcka äro af sälliaren med flit til största delen omslipade att ther Medelst hindra felens Myckenhet warsseblifwa.

Til Prob är hossgående röda Dublet af här boende Borgaren och sten-sliparen M:r *Feichtinger* acorat giord, som störst utkommer, de wid rundisten qwarlembnade inWäxter kuā uti infattningen betäckas, och eij Märckas.

Stockholm d. 10 November A 1748

F. Bergh»

¹ Uppenbarligen skrivfel för »föregående».

Bilaga 19.

Avskrift av fol. 420—421 i avd. I av Vol. 3 av skattkamarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv i Stockholm:

[fol. 420] »Efter Aller Nädigste Befallning.

A:o 1748.

	daler Silfwer mynt
Giort och Lefwererat 7. stücken Perl Måt a 20. daler Silfwer- Mynt per stücke, utgiör	140.
Låtitt stensliparen giöra Model, hurules then stora Rubin kan blij efter slipandet och therföre betalt lydande bilagde Räckning	20
Summa daler Silfwermynt	160

F. Bergh

[fol. 421] Auf Hohen Befehl vor die Königl. Schwedische Crone ein Modell von Dupplet nach den grossen Rubin verfertiget, wofür auf das genaueste für meine angewandte Mühe und Arbeit haben soll und hiermit in Rechnung bringe ..... dl. 60.—
Durch H:n *Bergh* becalht Wor Mit qitire

Johan Feichtinger

Stockholm d. 9. Maij 1749.»

Bilaga 20.

Utdrag ur *C. G. Tessins* under vistelse i Stockholm gjorda anteckningar för den 29 jan. 1758 (*Tessins* dagbok 1758: I i arkivet på Åkerö, pp. 142—143):

»Uti VII:de Tomen af de så kallade Choix des meilleurs morceaux des anciens Mercures pag. 155. finns ett utdrag af Mercure du mois de Janvier 1681. om ringars ursprung och bruk, med mera. Detta är det enda stället hwaräst jag fådt någon underrättelse om den rubin, som förwahras här i Kongl. RäntheCammaren. Orden lyda: Le rubis que l'Empereur *Rodolphe II* avoit etoit egal en grosseur a un petit oeuf de poule, et etoit estimé Soixante Mille ducats. L'on tient qu'il ne s'en est jamais vu un plus gros en Europe, et qu'il lui etoit venu par succession d'une soeur, veuve d'un de nos Rois de France.

Här citeras ingen autorité, och behöfwes i ett mål af så ringa wigt, eij annan, änn att denna som wärckeligen existerar, är tagen i Prag, och den största rubin man wet i Europa — — —

Om Gud ännu ens hielper mig till Åkerö, skall jag efterleta uti Mandeville, Boot, Laet, Nicols, Calliari, Leonardus Gemma, Marbodæus, och flera beskrifningar om ädla stenar, huruvida något däruti finnes angående vår stora rubin.»

Bilaga 21.

Ur »Handlingar ang:de en stor oslipad Rubin som tillhört Kungl. Skattkammaren i äldre tider», No. 9 ¹/₂ i Vol. 4 av skattkamarhandlingarna i Kammarkollegii arkiv i Stockholm:

»Kongl. Majst. nådiga villia och befaldning är at dess och Ricksens Cammarcollegium låter utur Räntekammaren i Hans Kongl. Höghets Hertigens af Södermanlands hander och emot dess qvitto lefvera den stora Rubinen vilken där förvaras. Dett vederbörande til underdånig efterattelse länder.

St. Peterbourg den 26/15 Junii 1777.

Gustaf.

Förenämnde Stora Rubin har iag, af CammarRådet ock Riddaren *Rothlieb*, emottagit, som qvitteras.

Stockholm d. 9. Julii 1777.

Carl.

Den å andra bladet stående Kongl:e Maj:ts nådiga befallning till Kongl:e Cammar Collegium, som ankomit under Hans Kongl:e Höghets Hertig Carls couvert, blef mig af Hans Kongl:e Höghet, uppå Kongl:e Slottet i Stockholm, d. 9 Julii 1777, Egenhändigt tillstald, med nådig befallning, att genast till honom aflemna den stora oslipade Rubinen, och att för ingen nämna eller berätta, att, uppå Hans Kongl:e Maj:ts Nådiga befallning iag, till Hans Kongl:e höghet Hertigen denna stora Rubin aflewererat, hwilket iag ock i underdånighet åtlydde ock efterkom, samt därå århölt, det, å andra sidan stående, Hans Kongl:e höghets hertigens nådiga qvittance.

Stockholm d. 9:de Julii 1777.

Philip F. Rothlieb.»

Bilaga 22.

Utdrag ur *A. Fersman*, Historical stones of the »Diamond Treasure» (Bulletin de l'Académie des Sciences de l' URSS, 1925, pp. 721—730, Leningrad), p. 729:

»Therefore, the great spinel of the 'Diamond Treasure' is quite exceptional among the world specimens. Yet, one ought to remember, that in the historical informations all red stones are usually confounded, and frequently under rubies there are meant spinels or pink tourmalines. For instance, in mineralogies and books about precious stones a huge ruby is

always mentioned which was presented to *Catherine II* by King *Gustav-Adolph* of Sweden in 1777 during his visit in Petersburg. It actually was a pink tourmaline from Burma (rubellite) of 250 metr. car. in form of an irregular bunch and it did not represent anything exceptional neither as to clearness, nor as to size.»

Bilaga 23.

Ett den 30 okt. 1926 av prof. *G. Aminoff* utfört försök att med hjälp av den år 1748 förfärdigade modellen av den »stora rubinen» bestämma denna sistnämndas spec. vikt. (Efter Svenska Dagbladet den 31 okt. 1926) :

»Rubinens specifika vikt svävar omkring 4, medan turmalitens håller sig omkring 3. Skillnaden är således så pass betydlig, att man genom undersökningar av modeller kunde vänta sig utslag åt det ena eller det andra hållet, vilket ju också blev fallet.

Avgjutningens volym visade sig vara 17,02 kbcm, d. v. s. lika med en kub med 26 millimeters sida. Utgår man nu från det viktbelopp, 255 $\frac{1}{4}$ karat, som fixerades vid 'rubinens' vägning år 1695, får man dess specifika vikt, ifall man räknar med Amsterdamkarat, till 3,05; om man räknar med florentinerkarat till 2,9, bägge viktvärden, som absolut ligga utanför rubinens men träffa direkt på turmalinens. Amsterdamkaraten, som med sannolikhet använts vid den gamla beräkningen, var 206 milligram, medan florentinerkaraten var 197 milligram. Våra dagars s. k. metriska karat är jämnt 200 milligram.

Enligt detta skall ädelstenen ha vägt antingen 52,05 gr. — för den händelse Amsterdamenheten använts — eller i det andra fallet 50,2. Professor *Fersmans* viktuppgift efter undersökningen av kronjuvelerna i Eremitaget var 250 metriska karat eller jämnt 50 gram. Är inte hans uppgift helt summarisk — vilket den kanske kan vara, då han ju ägnat saken endast föga uppmärksamhet — utan byggd på noggrann vägning, tyder det på att vid den svenska vägningen 1695 av *Grill* och *Carlsteen* florentinerkaraten legat till grund — ifall man nu, såsom efter detta alltmer sannolikt synes — får anse de två stenarna vara identiska. De två vägningarna komma varandra mycket nära i resultat, då ju den gamla svenska karatsiffran 255,25, om man räknat på florentinskt sätt, blir 50,28 gram, vilket rimmar sig gott med professor *Fersmans* 50. Skillnaden blir knappast mer än en karat. Ändå elegantare stämmer den förra siffran med det ena resultatet av professor *Aminoffs* undersökningar: 50,2 gram.»